

A

TANÜGYI REFORMRÓL.

EGY JOGTANÁR NÉZETEI

A KÖZÉPTANODÁK, EGYLETEK ÉS JOGAKADÉMIÁK
ÚJJÁSZERVEZÉSÉRŐL,

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A MAGY. KIR. KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTIER LEGÚJABB
TÖRVÉNYJAVASLATÁRA.

PEST,

AIGNER LAJOS

1870.

Pesti Könyvnyomda Részvény-társulat (*Hold utca 4. sz.*)

Röpiratomat talán sokan elkésettnek, mások azon sűrű megvitatás után, melyben az egész tanügyi reform a lapok hasábjain részesült, fölöslegesnek fogják tartani. Engem azonban épen ezen utóbbi körülmény birt arra, hogy közvetlenül a törvényjavaslat tárgyalása előtt még egyszer egy pillanatot vessek az egész tanügyi reformjavaslatra és kimondjam véleményemet és nézetemet őszintén, szemközt számos nálamnál sokkal tekintélyesebb egyének véleményével, másrészt, hogy röviden kiterjeszkedjem mind azon fontosabb és nevezetesebb indítványokra, melyek a sajtó terén eddig fölmerültek. Be kell vallanom ez alkalommal egészen őszintén azt is, hogy a középtanodai törvényjavaslatnak csak is azon részére érzem magamat képesnek nézeteimet előadni, mely az egyetemi tanítással szorosabb összefüggésben áll, s így iratomnak a középtanodákról szóló részében csak is gymnasiumok és lyceumokra terjeszkedtem ki részletesen.

Soraim megírásánál engemet csak egyetlen egy tekintet vezénylett, — a tanügy és tudomány érdeke. Lelkiismeretes kötelességemnek tartottam,

mint a tanügy egy igénytelen és fiatal napszámosa, meggyőződésemet őszintén, határozottan és minden tartózkodás nélkül közzétenni.

Szerencsésnek fogom érezni magamat, ha tudományos művelődésünk szent ügyének legalább egy parányi hasznot hajtottam.

A szerző.

I.

A középtanodák.

Az összes tanügynek egy bensőleg összfüggő szerves egésznek kell képeznie; ha ebből egy tagot kiszakítunk és ezt akarjuk szervezni és javítani, az épen olyan, mintha a beteg testnek egy tagját szakítanék ki, hogy ezen tagot azután éppé, egészségessé és erőssé tehesük.

Ha a tanintézeteken által akarjuk az egyént azon pontra fölvenni, honnét az egész életet egy biztos tekintettel átnézhesse és magát az élet hullámaiba veszély nélkül bevetesse, akkora tanodáknak, mint a lajtorja egyes fokainak rendes egymásutánban kell következniük, melyek biztosan vezessenek a tudományos és szakképzésben mindig följebb és följebb, föl egész odáig, hol lajtorjára már többé szükség nincsen.

Ezen eszmét a közoktatási minister ő exclja is magáévé tette és újabb javaslatai által az egész tanügyi szervezetet fölkarolta és a középtanodákat igen helyesen az elemi tanítással is kapcsolatba hozta.

Másrészt azonban nem kell felednünk azt sem, hogy maga az organismus hozza magával, hogy az egyes tagoknak önálló és speciális föladatok van, és hogy ezen különböző föladatoknak erőszakos egyesítése az egyes tagokat elvonja külön rendeltésök céljától, tönkre teszi magát az organismust, elvonja tőle az életet és mesterséges gépművet csinál belőle. A tanügyet maga az élet fejlesztő, és ha ezen fejlődést figyelmen kívül hagyjuk, akkor nem ismerhetjük a tanügy természetét, e nélkül pedig szervezni nem lehet.

Midőn a középtanodai törvényjavaslat I. §-a az összes középtanítás számára egy közös célt akar kitűzni, szándékosan nem veszi figyelembe a tanügy azon fejlődését, melyet az élet eszközölt. A természet és reáltudományok az utolsó 50 év alatt oly hatalmas fejlődést vettek, hogy az azelőtt fönnállón tanítás mellett egy külön önálló irány nőtte ki magát, melyet többé semmi más iránynak alárendelni nem lehetett, mely minden támogatás nélkül kivitta magának az öt illettő kört és az egész fölsőbb tanítást ketté választotta.

Ez a r e á l-i r á n y volt, mely a régen te egyedül fönnálló humanistikai irány minden ellenállása és beolvasztási kísérlete daczára, önálló rendszerré fejlesztő ki magát.

Minden nemzet engedett eddig az élet ezen kívánalmának és a reál- irányt a humanistikai iránytól teljesen elválasztotta, mindenik számára külön tanintézetet állított fel, melyeknek egymástól lényesen eltérő föladatok van. A reál-tanodákat és azok

czélját a humanistikaival egyesíteni akarni annyi, mint a tudomány jelen állását ignorálni.

Az 1. §-ban tehát világosan ki kellene fejezve lenni, hogy

„1. §. A középtanodai oktatás főadata a tudományos ismereteknek tanítása a reál és humanistikai külön irányra való tekintettel, az emberimíveltséget mindenik irányban kellőleg kifejtteni és magasabb szakintézetekre előkészíteni.

„A középtanodákkal egyidejűleg főtanodaiszakképzéstne migénylőszakiiskolák is állítandók föl, melyek oly műveltséget és szakismeretet igényeljenek, minőt a néposkolákban nem szerezhetni meg.“

A 4. §-ra nézve szükségesnek találom kifejezni a törvényben azt, hogy a háznál tanulók tartozzanak bejelenteni a ministeriumnál szándékukat és magoknak intézetet választani. A minister pedig csak azon esetre tagadhatja meg az engedélyt, ha egyáltalán nem látszik valószínűnek, hogy az illető kellő házi oktatásban részesíttethetik. A magoknak választott intézeten csak a ministerium beleegyezésével lehet változtatni. Ez ugyan némi korlátozása volna az egyéni szabadságnak, de kivált az alsó fokú tanításnál czélszerű-e az egyéni szabadság és efféle phrasisoknak előtérbe szorítása által a tanügyet veszélyeztetni?!

A 4. §-tól a 22.§-ig észrevételem nincs, a 23. §-nak egy új fejezettel kellene kezdődnie, és pedig:

23. §. A középtanodák két lő csoportra oszlanak:

A) humanistikai irányú tudós-oskolák, azaz gymnasiumok;

B) reáltanodák.

A) g y m n a s i u m. A gymnasium áll fő- és al gymnasiumból, összesen 8 (vagy 9) évi tanfolyammal.

Ezen §-tól már most okvetlen a 38—43.§§-okra kell áttérnem, melyek az általam ajánlott gymnasialis szerkezet helyett a 6. gymnasiumi osztály befejezése után l y c e u m o k föllállítását indítványozzák 3 évi folyammal és azon czéllal, hogy a műegyetem s tudomány-egyetemre egyképen előképző-intézetül szolgáljanak. Itt tehát a gymnasista a realistával egy intézetbe jönne össze és mindenik tanuló jövő életpályája szerint más tantárgyakat hallgatna, — a tantárgyak egy része pedig valamennyi számára közös lenne.

Említettem már, hogy a tudományos képzésnek két irányra szakítását maga a tudományos élet fejlődése idézte elő; ezen szakítás minden további alapos szakképzés életfeltételül tekinteten és a humanistikai képzés ép úgy mint a reálnak előnyére volt. A reáltanodákat az élet teremté elő és azokat legelőször is a tudományos német világ örömmel üdvözölte!

Midőn a reáltanodák hazánkba behozattak, azoknak üdvös voltáról senki sem kételkedett, sőt

minden oldalról javítani és szaporítani igyekeztek azt a községek úgy mint a ministerium, és a fő-reáltanodák mindenütt úgy lettek szervezve, hogy azokból a műegyetembe becsülettel át lehessen lépni; daczára annak, hogy a Bach - korszak egyik, de talán egyetlen intézménye volt, melynek helyességét eddig s e n k i sem vonta kétségbe.

A reáltanodák minden rendezett tanügygyel bíró államban úgy tekintetnek, mint a műegyetem előképző intézete; de a javaslat fájdalom ezen elvet sem teszi magáévá, hanem meg akarja kísérteni, a hazai tanügy terén lycealis szervezésével még egyszer azt, a mit a francziák 14 éven át minden áron fön tartani igyekeztek, de minek czélszerűtlensége fölött ugyan ennyi év tapasztalata meggyőzte őket; t. i. a realistának a humanistával egy kalap alá szorítását, vagy is a Franciaországban oly fényesen megbukott bifurcatiót, sőt még egy ennél sokkal mesterkéltbb trifurcatióval lep meg bennünket.

Midőn a természettudományok az utolsó 50 éven át fokonyként mindig nagyobb szerű hódításokat tettek, a közgazdászati és a szorosabb értelemben vett közgazdászati életpályákhoz mindig több reál irányú szakismeret kívántatott: akkor a közép korból fönmaradt gymnasiumok és lyceumok az áltatok elfoglalt philologiai és philosophiai tér egy részét kénytelenek voltak a reál irány számára átengedni, de a tapasztalás bizonyítja, hogy a reál-tudományok köre oly nagy, hogy az átengedett tér távolról sem volt elegendő számokra, gondoskodni

kellett tehát a tanfériaknak arról, hogy e hatalmas tudományok számára a tanrendszerben elegendő tér teremtesék elő, — a német tanfériak csakhamar föltalálták az igazi utat és föllállították a reál-gymnasiumokat. A francziák azonban nem akartak kedvencz lyceumaiktól elválni, és egy Wolowsky és Lasteyrie élénk ellenvetései daczára 1850-ben megállapították a bifurcatio rendszerét. — Latin nyelvet és több más tárgyat mindenkinek közösen kellett hallgatni és tanulni; a tantárgyak egy másik része pedig két részre osztatott,—egyik része a realisták, másik része a gymnasisták számára létezett. Ezen rendszer föntartá magát 1864-ig és a 14 évi tapasztalat a kísértetek egész sorát mutatja föl, melyek e rendszerrel történtek. Egyszer a tanügygyel foglalkozók panaszkodtak, hogy a realisták miatt a gymnasisták a latin nyelvben elő nem haladhatnak, azután a kereskedelmi minister panaszkodott, hogy a nautikus academia növendékei nem nyernek elég előképzést a reáliákban, majd ismét az orvosi facultás tanárai írtak föl a ministeriumhoz, hogy az orvosnövendékekkel egyáltalán nem képesek haladni addig, míg az orvosi pályára készülők a realisták csoportjába lesznek besorozva sat.— A ministerium mindig igyekezett a bajon segíteni, a növendékeke dobálta egyik irányból a másikba, míg végre 1864. február 4-én D u r u y minister megunta a sokexperimentatiót, a humanistákat a realistáktól teljesen elválasztotta és a realisták számára egészen külön tanfolyamok föllállítását rendelte el.

1864-ben tehát végre is megtörtént az, a mit

Salvandy minister néhány kitűnő szakértő pártolása daczára 1847-ben nem volt képes kivinni. A gyakorlat, a tapasztalás ítélte Fortoul eszméje a bifurcatió felett.

A lyceumi javaslat semmi más, mint egy új, nagyon szerencsétlen utánzása a bukott francia eszmének. A lyceum egy újabb mesterséges szervezetű tanintézet, mely azonfelül, hogy realistát a humanistával 6 évi ellenkező irányú előtanulmány után egyforma rendszer szerint akarja előképezni, még az egyetemi szaktanítást is a lyceumba akarja áthelyezni és az ifjú tanulóból jogász; orvos-, tanárjelöltet csinál, mielőtt az egyetemet meglátná, mielőtt a kellő általános irányú előképzést és az ismeretek és általános műveltségnek legalább azon fokát elérte volna, mely őt éltelpálya-választásra képesítené.

Míg a németországi gymnasiumok 8 év alatt az ifjút éretté teszik arra, hogy az előképzést mindenik egyetemi szakpályára megszerezze magának és hivatásának teljes érzetében választhasson magának életpályát, melyen azután minden nehézség nélkül haladni képes: addig a lyceum mind ezt 9 év alatt sem képes megadni, hanem ha valaki az egyetem mindenik szaktanulmányára előképezve akar lenni, akkor az új szervezet szerint 15 évre van szüksége!

Vagy azt kell tehát gondolnom, hogy nekünk csakugyan 7, mond: h é t é v c l kell tovább tanulnunk, hogy az egyetemre úgy elő tudjuk magunkat képezni, mint a németek; vagy a lyceális szer-

vezetet, mint előképzést az egyetemre, czéltalannak kell tartanom.

Azt mondja a minister ura lyceumi szervezet mellett beadott indokolásaiban, hogy abból, miszerint a gymnasium Németországban jó és a czélnak megfelelel nem következik, hogy az nálunk is jó legyen; de kérdem, hogy abból, miszerint a lyceumban fölvelt trimrcationális eszme a tudós világ által rég e! van ítélve, abból, hogy ilyen mesterséges szervezettü lyceum sehol a világon nem létezik; hogy ennél a mi régi 48 előtti lycealis szervezetünk is sokkal jobb és czélszerűbb előkészítő intézet volt; hogy végre abból, miszerint a jelen lycealis szervezet lelett a hazai tanügygyel foglalkozó összes szakértők a lyceális szervezetet egyhangúlag elítélték, kérdem, hogy mindezekből van-e joga valakinek azt következtetni, hogy a lyceális szervezet mindennek daczára jó?!

„Greift aber der Gymnasialunterricht über seine nartürlichen Gräzen hinüber in das Gebiet der eigentlichen Wissenschaften, ist also z. B. ein förmlicher philosophischer Curs als Lyceum oder dergleichen angefügt, so entsteht eine Zwitteranstalt, welcher es an den Lehrern, den Lernmiteln, der A 11 seitigkeitu der geistigen Freiheit der Hochschule gebricht, welche zur Halbwisserei Anlass giebt und überdiess leicht die Disciplin des eigenlichen Gymnasiums verderbt.“

Ezek a heidelbergi egyetem egyik nagy hírü tanárának Mohl Róbertnek szavai.

A gymnasiumok, vagy ezeknek megfelelő tudós

oskoláknak egyik föladata eddig mindig és minde-
nütt az volt, hogy a tanulót a tudomány-egyete-
mre előképezzék; ezen földadattól a gymnasium
jelenleg meg van fosztva, a lyceum pedig a föla-
datot nem képes megoldani,— az csak egyes sza-
kokra készíti elő!

Másik föladata a gymnasiumoknak bizonyos
magasabb fokú általános műveltség megadása.

Nem minden ember választ magának oly élet
pályát, melyhez szaktanulmány szükséges, nem is
minden ember azért tanul, hogy az után megélhessen,
de azért szüksége van bizonyos műveltségi fokra,
mely társadalmi állásának megfelelően. A földműves-
nél, a legegyszerűbb kézművesnél minden culturál-
lamban az írás, olvasás és némi számolás társadalmi
szükséglet, — az egész társadalmi élet azon föltevés-
sen alapszik, hogy ezt mindenki tudja. Hasonló szük-
ség áll be azokra nézve, kik vagyonuk, vagy rang-
joknál fogva magasabb társadalmi állást foglalnak
el. Ezeknek is van szükségük bizonyos általános tu-
dományos ismeretekre s több efelé, mi a művelt-
ség fogalmához van kapcsolva, ezt megadni ismét a
gymnasium föladata. Eddig a 8 osztályú gymnasium
azt eléggé megadta, vagy mindenestre sokkal job-
ban és tökéletesebben, mint az új szervezet szerint
a 6 osztályú gymnasium. Az érett ifjúról eddig
tudtuk, hogy az a tudományok propileumában volt
és beléphet az egyetemre; az általános tanulmányokat
azonban most már a 6-ik osztályban kény-
telen elvégezni az ifjú és azután válaszson magának
pályát, vagy menjen!

Végre még azon legnagyobb okra akarok felelni, melylyel a minister 6 exclja a trifurcatiót védi. Azt állítja ugyanis ő excellentiája, hogy sem a jogi sem az orvosi pályán jelenleg előmenetelt nem képesek tenni, mert nincsenek a szakokkal összefüggő bizonyos előtanulmányaik, és ezt a szakpályára való tekintet nélküli gymnasium szervezetének tulajdonítja. Csodálatos, hogy egész Németországban egyenlő előtanulmányokkal szervezett gymnasiumok vannak és az érettségi bizonyítványokkal elbocsájtott ifjak mindenütt, még Poroszországban is általában o s e l ő k é p z é s s e l lépnek az egyetemre és még is belőlük lesznek a világ legelsőbbrendűbb szaktudósai. A hiányos előkészület oka tehát nálunk nem lehet az, hogy a jogász nem tanul politikai számvetést és nem tudom én miféle egyház-történetet, (a javaslat védői bizonyosan M. A. úr esze járása szerint azt fogják mondani, hogy ez felekezeti. nélküli egyház-történet (!!)) lesz); nem lehet az, hogy az orvosnövendékek, meg tán a technicusok is nem tudják elreczitálni Pliniust; hanem egyedül az, hogy az érett ifjak tulajdonkép még sem érettek.

Nem a gymnasiumot kell tehát degradálni, az érettségit eltörölni, hanem a gymnasiumból érett ifjakat kibocsátani. Hogy az ifjak nagy része igen csekély képzéssel jött az egyetemre, annak első sorban maga a ministerium az oka.

Ha egyes tanulóknak elengednek bizonyos tárgyakat, p. a görög nyelvet, ha másoknak elengednek néhány évfolyamot és érettségire bocsátják;

ha lehet valaki a 7. gymnasialis osztályból egyenesen rendkívüli jogász, azután tájékozhatja magát a különféle gymnasiumok iránt és kikereshet magának széles Magyarországon valahol egy olyan gymnasiumot, a hol érettség nélkül is lehet érettségi bizonyítványt kapni; ha az érettségi vizsgán megbukott ifjaknak a mostani gyakorlat szerint van joguk az egyetemi szakpályákra átlépni és mikor néha két-három év múlva végre az érettségi bizonyítványt valahogy megszerzi, van joga az érettség, tehát megkívánt előképzés nélkül eltöltött. 2—3 évet a rendes tanfolyamba magának betudatni; " ha végre írói vagy nem tudom én miféle érdemei alapján valaki egyenesen az érettségi vizsga elengedését (!!!) kérheti és nyerheti el; — ha a politikai téren megszűnt privilégiumok a tanügy terén keresnek és nyernek menhelyet; ha gymnasialis intézményt és érettségit ennyi ezer és ezer módon ki lehet játszani; — akkor valóban nincs joga senkinek a gymnasiumot az érettségi vizsgát okozni azért, hogy az ifjak előképzése hiányos.

Szüntessen meg a törvény minden kivételt, bízza az érettség meghatározását azon intézetre, melyen az illető tanulmányait elvégezte, ne bocsásson érettségi és 8 év elvégzése nélkül az egyetemre senkit — és azután Ítéljen a gymnasiumokról.

A mily hátrányosnak tartom a gymnasialis szervezet eltörlését, ép oly hátrányos szerintem az érettségi vizsgáknak megszüntetése. Jól tudom, hogy az

érettségi vizsgálatot általában igen népszerűtlen intézménynek tartják, nem is minden alap nélkül, mert ezen intézmény soha még úgy nem kezeltetett nálunk, hogy tulajdonképen célja és hivatásának megfelellhetett volna.

Kezdetben midőn ezen intézmény meghonosított, az részint egy gyűlölt kormány művének tekintetett és ez által csakugyan a germanisatio egyik eszközeképen használtatott föl; magyarfaló, túlszigoru, korlátolt és ferde fölfogású egyéneket illette a fölügyelet az egész tanügyre és legtöbb alkalmuk az érettségin volt mind e rász tulajdonaik kifejtésére. Később beállott a nagy engedékenység a kormány és az intézetek részéről, — a nagy engedékenységek néha valóságos visszaélésekre vezettek. Sem az egyik, sem a másik időben az érettségi vizsga tulajdonképeni céljának nem felelt meg. Ezen vizsga célját legszebben az 1834. január 25-én kelt porosz vizsgarend 11. §-sa fejezi ki, midőn rendel, hogy az érettségi vizsgák alkalmával nem arra kell súlyt fektetni, a mit valaki az utolsó hónapokban betanulhat, (p. évszámok vagy a Dynasták történetére) hanem a tudományos műveltség át alános fokát kell megítélni, melyen a jelölt áll, — melyet 8 évi (jelenleg 10 évi) tanulmányai után elért. 1849-ben pedig, midőn a középtanodák szervezése érdekében egy tanácskozmány tartatott, melyen az e g é s z porosz b i r o d a l o m minden tanintézete képviselve volt, — az egybegyűlt szakférfiak e g y h a n g ú l a g az érettségi íöntartása mellett nyilatkoztak és kimondák egyszersmind, hogy az csak

egyszerű és általános irányú legyen. Ha pedig a cultusminister ő excellentiája csakugyan oly nagy súlyt helyez arra, hogy különösen egy-egy szakra való előképezése legyen meg a fiatal embernek, vagy ez tudassék ki leginkább arra nézve, úgy épen az érettségiben bír egy oly intézményt, mely által ezen tervét minden veszélyeztetése nélkül az összes tanügynek, igen gyakorlati módon létesíthetné. Az érettségi vizsga előtt t. i. a fiatal ember kijelentené, hogy miféle pályát választ magának és a vizsgánál erre különös tekintettel kellene lenni; de akkor először meg kell adni a jogot mindenkinek hogy oly módon is megvizsgálta magát, hogy minden egyetemi szakpályára képesítő bizonyítványt kaphasson. Ezen elv határozottabb kivitele végett az érettségi vizsgákon a vizsgálásra a tanárokon kívül más, a különféle szakokban jártas egyéneket is föl lehetne jogosítani. Ha pedig valamely fiatal ember csak az egyik vagy másik szakpályára kívánja magát képesíttetni, akkor bizonyítványában világosan ki legyen téve, hogy a theologiai vagy a jogi pályára képesnek vagy érettnak találtatott.

Ha pedig valakinek épen a név „érettségi“ nem tetszik, hiszen akkor ezen vizsgát tán még sokkal helyesebben képe s s é g i vizsgának lehetne nevezni.

Vége mindez csak akkor lesz sikerrel köröszülvihető, ha első helyen azon intézet tagjai (mások hozzájárulásai mellett lesznek jogosítva arra, hogy a vizsgálatot eszközöljék, kiknek vezetése alatt az illető egyén tanulmányait végezte. Hogy a vissza-

élések legelőször is abból származhatnak és származnak, ha valaki a vizsga letételére nézve bizonyos intézethez kötve nincs: azt ismét a porosz tanügy bizonylta; 1865. jan. 12-én egy ministeri rendelet a visszaélések megszüntetése végett szükségesnek látja kimondani és elrendelni, hogy az érettségi vizsgát csak ott lehet és szabad letenni, hol valaki tanulmányait befejezte.

Mind ezek alapján a törvényjavaslatnak a lyceumról szóló fejezete egyszerűen mellőzendő volna, kimondatnék, hogy a reáltanodák a műegyetem, a gymnasiumok a tudomány-egyetem előképző intézetei. Meghagyandók azon §§, melyek a reáltanodából a gymnasiumba és viszont az átlépés föl tételeit meghatározzák, gymnasium pedig al- és főgymnasiumból áll, az algymnasium álljon 4 osztályból főgymnasium pedig, ha a tantárgyak nagyobb köre ezt szükségessé teszi, 5 osztályból, melynek elvégezte után az illetőnek képességét az egyetemre vagy annak egyes szakára végvizsga által a gymnasiumból elbocsájtása előtt igazolnia kell.

A főgymnasium köteles tantárgyai közé vettessék föl mindaz, mi szükséges arra, Hogy az ifjú a tudomány minden szakaira előképezve legyen annyira, hogy az egyetemen folytathassa pályáját. A jogásznak például sokkal nagyobb hasznára fog válni ha alapos logikai, pszichologiai és főleg ethikai ismeretekkel hagyja el a gymnasiumot, ha behatotta történet szellemébe, mint bármiféle egyháztörténet vagy politikai számtan (mely utóbbi nem értem miért legyen épen a leendő jogász számára előírva,

mikor az a réalista és a leendő orvos vagy természettudósra nézve sokkal fontosabb).

A bölcsészeti tárgyak minden tudós pályának alapjai, hasonlóképen a történet is, azt tehát nem nélkülözheti senki sem, ki egyetemi szakpályára akar lépni; de másrészt a természettudományok is sokkal nagyobb érdeklődéssel és haszonnal bírnak a juristára és főleg az állambölcsészre, semhogy azokat a gymnasium magasabb osztályaiban elhagyhatná; nem is említem a néhány kitűnő államtudós által (Buckle) alkalmazott természettudományi rendszert, csak arra a belső összefüggésre akarok utalni, melyben Darwin létezési törvénye Malthus híres tanáival áll, úgy hogy Darwin Malthus nagyszerű eszméjét egyszerűen az egész természetre vitte át és alkalmazta, fölhasználva Malthus jelszavát:

„Küzdelem a létért!”

Dehogy az egész bifurcatió vagy trifurcatió minő fölösleges és haszontalan, azt maga a hármasszétválasztás bizonyítja. Mire való egyáltalán az előképzésnél a görög és római archeológia? Hisz ez már az egyetemre való szaktudomány, hogyan lehet ezt az egyetemből egy alsóbb tanintézetbe átvinni.

Mi szükség van arra és mi haszna lehet annak, ha a jogi pályára készül, daczára annak, hogy előképzése egy évvel tovább tart, nem részesül az észti és gondolkozást annyira edző és pozitív haszonnal is bíró természettudományokban? — Végre nem szükségesebb a politikai számtan azoknak,

kiket a trifurcatió abból ki akar zárni, mint a jogásznak.

Van a gymnasiumi tanulásnak egy igen nagy hiánya, a mely minden embert fölületessé tesz, ki onnét kijön, és ez a történettanulásnak f e r d e i r á n y a. Nem hat be a főgymnasiumi ifjú a történet szellemébe; erről főgymnasiumban senki-nek fogalma sincs; a mit ott tanulnak az nem más, mint a Dynasták története. Ennek oka egyszerűen abban fekszik, hogy először nem tanulnak cultur-történetet, másodsor, hogy az alkotmányi politika alapfogalmait senki sem ismerteti meg velők. A főgymnasiumban mindenk előtt szükséges volna a négy államformát és azoknak különféle alakjait kifejteni és megmagyarázni, hogy így az ifjú megértse és fölfoghassa a különféle uralkodók intézkedéseit, hogy á t é r t s e azok kormányzatát.

Ezek alapján a főgymnasiumban a kötelees tárgyak következők lennének:

Vallás és erkölcsstan; latin nyelv; a két utolsó osztályban a görög nyelv elemei, — magyar és német nyelv; természettani földrajz; az alkotmányi politika alapfogalmai (a négy államforma), cultur történet, — világtörténet, természettudományok, betűszámstan, mértan, politikai számvetésstan; bölcsészettan (külön tanfolyamokkal: a bölcsészettan története, logica, lélektan és erkölcsstanra nézve), végre a testgyakorlat.

A tudományos szakpályára való előképzés semmiféle más intézetnek föladata nem lehet, csak egyedül a gymnasiumnak vagy bármi névvel bíró de hason szervezetű intézetnek; mert minél nagyobb köre lesz idővel egy speciális szakképzésnek, annál inkább igénybe lógja venni az egyén egész tevékenységét; s így annál egyoldalubb irányban lesz kénytelen haladni. Annái inkább szükséges tehát, hogy az illető, mielőtt szakpályájára lép bizonyos általános műveltséget hozzon magával, mely csak is a gymnasialis előtanulmányok teljes öszpontosítása által érhető el.

Álljon a gymnasium azután akár 8, akár 10 évfolyamból, mint p. Poroszországban, az mindegy, csak legyen a gymnasium valódi humanistikai tudós iskola, legyen az közös előképző-intézete magasabb személyes és szellemi szolgálatokkal foglalkozó szakintézeteknek (egyetemek, facultások, akadémiák); legyen olyan, hogy az egyént az életnek átadhassa, vagy hogy arról a humanistikai iránynak megfelelő szakokra léphessen, hogy midőn pályát választ magának az előtte föltáruló nagyszerű szellemi munkalöosztás körében: akkor egyszersmind képes legyen a szellemi munkálkodás nagy mezejére egy beható pillantást vetni, és hivatás-érzetének megfelelő szakot választani. „Sie soll den Blick“ — mint ahíres bécsi tanár Stein mondja — „über die Sphäre des Einzelnen hinausheben, und die ganze Welt des geistigen Lebens zeigen, e h e d é r Mensch sich d é r einzelnen begrenzten Aufgabe hingibt.“

Ezek után még csak a nyilvánossági jogról akarok szólni. Ott, hol rendezett, a törvény által szabályozott tanügy létezik, ott ezen jognak fogalma nagyon tiszta és világos szokott lenni.

Az államtörvény a tanrendszerek által szorosán meghatározza azon kellékeket, melyekkel az általa fölállított intézeteknek bírniok kell. Minden physicalai vagy erkölcsi személy, a ki mindezen kellékeknek eleget tesz, az államintézetek bizonyítványával egyenlő értékű, azaz nyilvános bizonyítványokat állíthat ki, és ez a nyilvánosság joga. Ez tiszta és világos fogalom, mely minden más törvényben egyetlen egy §. által határozottan ki van fejezve.

Ezekután csodálkozva kérdezheti mindenki, hogy miért intézkedik a jelen törvényjavaslat 2 fejezet és 18, mondd: t i z e n n y o l c z s z a k a s z - b a n a nem állami nyilvános tanodáknak jogairól? Minden ember azt fogná hinni, hogy ez csak azért van, mert a minister ő excellentiája a magánintézeteket korlátozni akarja, hogy az állam-intézeteket minél általánosabbá tehesse. Nem! Ez nem fér meg a minister nagylelkűségével. Az állam tanodái számára megállapítvánk a szigorú föltételek, melyektől eltérni semmiesetre sem szabad. De kívánhatjuk-e e nagylelkű ministertől, hogy a tanügy terén ne legyen nagylelkű? Az állam iszonyú áldozatokat kénytelen hozni, hogy a tanrendszernek megfeleljen; de erre a magánosok nem képesek, azok tehát a közadóból tartott országos tanintézetek

rovására hadd élvezzenek előnyöket, privilégiumokat!

A nem állami középtanodák nemcsak hogy magok állapítják meg a tanrendszert és tantervet, nemcsak nem kénytelenek annyi tanárt tartani és annyi köteles tantárgyat tanítani mint az állami intézetek, sőt nem is kénytelenek 7 osztályú reáltanodát és 3 éves lyceumot tartani, hanem tökéletesen elegendő, ha náluk a reáltanoda csak 6 évfolyamból, a lyceum pedig két évfolyamból áll. Az ö bizonyítványaik nemcsak egyenértékűek az államintézetek bizonyítványaival, hanem azon nagyszerű előnyben részesülnek, hogy 6 éves reáltanodájuk és 2 éves lyceális folyamok ép oly teljesnek fog tekintetni, mint az államnak 7 éves reáltanodái és 3 évfolyam lyceumai. De még ez mind nem elég, ha már valaki nagylelkű, úgy legyen igazán nagylelkű. Ezen számos előnyöket élvező intézetek még az államtól subventióban is fognak részesülni! — Nem volna-e mindezzel mondván, hogy az állam intézetei sokkal rozsbabbak lesznek, mint a magánosokéi, mert az államintézetben ugyanazon cél elérése végett egy évvel tovább kell tanulni, és mert a magán-intézetek ezenfelül még államsegélyben is részesítendők.

De ez még nem elég! Annak az államnak, mely a tanügyre oly szívesen áldozik. melynek törvényhozó testülete oly édes-örömet egy millió írttal többet kínál a tanügyre, mint a mennyit a tanügyminister kér, annak „ad majorem Dei gloriam“ is csak kell valamit tenni. A vallás-szabadságról szóló

törvényjavaslat már rég a ház asztalán fekszik ugyan, hanem azért a f e l e k e z e t i tanintézeteket is lehet, még pedig a minister szabad tetszése szerint, államsegélyben részesíteni.

Jól ismerem azon intézeteket, melyeket néhány katolikus szerzetrend fõntart; a kegyesrendiek, bencések és premontreiek, de fõkép az elsők igen jó hírnévnek örvendenek a liberális világ előtt, mert mindig hajlandók a törvény kívánalmának eleget tenni, mindig készek voltak a tantervet elfogadni; sõt, ha e három rend készítette volna a kérdéses törvényjavaslatot, bizonyos vagyok benne, hogy az a jelen törvényjavaslatnál s z a b a d e l v ̄ubb lett volna.

Ezen három rend jól berendezett intézeteit tehát nem kellett félteni, mert ezek az elõirt tankönyvetkémindig készek voltak elfogadni és e három rend tagjai a tanári vizsgának is sorra önként alávetették magukat. De úgy látszik nem is ezekrõl van itt szó, hanem a tanrendszer ellen mindig tiltakozó református tanintézeteket kell védelem alá venni, és a szegény jezsuitáknak, kiket már sehol sem tûrnek, menedéket adni. Hiszen a nagylelkûség ezt úgy kívánja.

Nekik nincs vagyonuk, mint a fentebbi három rendnek, nekik tehát csak kell egy kis subventiót adni; sõt azt sem lehet kívánni tõlük, hogy ezeket az újabb istentelen physikákat és astronomiákat tanítsák, hiszen vannak nekik ezekrõl a dolgokról is régi jó könyveik, melyek szerint csakugyan a napnak kell körüljárni a földet és az ördögnek elõ-

idézni a magnetismust, nehogy utoljára József, Mózes vagy az evangélisták, Laplace vagy Herschel által compromittáhassanak. Ezért kellett az 50. §. 2. bekezdése által a nem állami nyilvános tanintézeteknek megengedni, hogy tankönyveiket szabadon, minden korlát nélkül választhassák, és a sötétséget tetszés szerint hirdethessék.

Azt fogják mondani azok, kik igen jól tudják ugyan, mi fog abból az álszabadságból következni, melyet ők hirdetnek: hogy a tanrendszernek, tantervnek s tankönyvek meghatározása ellenkezik a t a n s z a b a d s á g eszméjével.

Nem akarom erre azt felelni, hogy a közép-tanodákban a teljes tanszabadságot megvalósítani nem célszerű, hanem hivatkozom egyszerűen — mint ők szokták tenni — Amerika példájára. Itt minden egyes állam egészen saját tetszése szerint rendezi a tanügyet, és mégis minden államban a tanügy élén a „Board of Education“ áll, melynek hatásköréhez nemcsak a közép és felső tanodák beható igazgatása tartozik, hanem mely a tanrendet és o s k o l a k ö n y v e k e t, a szünidők és és vizsgák idejét minden közép- és felső-tanodára nézve meghatározza. Ennyi korlátozást én sem akarok, de hogy szabadjon oly tankönyveket is használni, melyek a tudomány jelen állásával ellenkeznek, melyek a sötétséget hirdetik, és hogy ezen tankönyvekből beszítt o b s c u r a n t i s m u s a l az egyetemre is át lehessen menni, azt, úgy h i s z e m, a s z a b a d s á g n e v é b e n nem kívánhatja senki sem, mert ez nem vezetne másra, mint

arra, hogy a szabadság álarcza alatt elveszsen a tudomány és a szabadság.

A közép-tanodai tankönyvek megbírálására állíttassák fel egy bizottmány mint Belgiumban, , a melynek azután föladata legyen, minden tankönyvnek szánt munkát pusztán azon szempontból (vizsgálni meg, váljon az a tudomány színvonalán áll-e. megfelel-e a tudomány jelen állásának és elveinek. Mindazon könyvek közül pedig, melyeket ezen bizottmány elfogad, legyen szabad a tanárnak azt használni, a melyet ő legjobbnak tart, és ebben őtét se az állam, sem valamely magános testület ne korlátozhassa.

Ez felel meg a valódi tanszabadságnak!

Épen azok részéről, kik a jelen törvényjavaslatban foglalt mindenféle kiváltságokat és magánosoknak engedhető kivételeket Kimartam szeretnék, nagyon gyakran használtatik a t a n s z a b a d s á g , a szabadság jelszava. Óvakodjunk ezektől, mert a legveszedelmesebb ellenség az, ki nem saját zászlójával harczol, hanem ellenének zászlóját tűzi fel saját várára!

II.

A pesti magyar királyi egyetem szervezéséről.

Mindenekelőtt az egyetem jelen állapotáról kellene szólanom, de ezt megtették előttem mások; s így csakis a már elmondottakat kellene ismételni. Azon sötét színek, melyekkel azt nemrég egy német röpirat („Zür Reform des Universitäts-Wesens in Ungarn“) festette, legfeljebb kissé erőseknek mondhatók, de hű képét adják a valónak. Nemrég az országgyűlésen egy egyetemi tanár sem nyilatkozott sokkal kedvezőbben az egyetemről, s így annak képét elegendőleg bírjuk.

Ha mindezekre azt feleli valaki, hogy az egyetemet csak a tanárok tehetik híressé, akkor nem tagadom, hogy ezzel igazat mondott. De ha ezen szavakat azon miniszter meri mondani, ki a jelenlegi egyetemi tanároknak közéletét nevezte ki, ha ehhez hozzáteszi, hogy nem t e h e t arról, ha az egyetemnek jó tanárai nincsenek: akkor méltó okunk van az egyetem jövője fölött elcsüggednünk.

A tudománynak csak szabadságra van szüksége, hogy nagyobbá és hatalmassá legyen. Adjuk

meg a szabadságot az egyetemnek, és a jó tanárok nem fognak hiányzani. A szabadság megadása a minister kötelessége — lássuk, hogyan tett ennek eleget.

Az egyetemet szervező törvény-javaslat kell hogy két nagy elvnek megfeleljen; az egyik a tan-szabadság elve, melyet már az 1848. XIX. l. ez. kimondatott, a másik a v a l l á s s z a b a d s á g t ö r - v é n y e, melyről hiszszük mindnyájan, hogy oly értelemben fog törvényté válni, hogy az valódi vallás szabadságot biztosít, hogy a képviselő-ház-nak lesz elég ereje betömni azon kibúvókat, melyeket a jelen törvényjavaslat főnhagyott. A mi az utóbbit illeti, eddig p á r t k ü l ö n b s é g nélkül minden szabadelvű ember elismerte, hogy a kü-lönléleke vallás-felekezetek számára theologiai k a r o k föllállítása egy, az országos jövedelmekből dotált egyetemen, ellenkezik a vallásszabadsággal és sérelmével jár mindazon felekezeteknek, melyek számára theologiai karok föllállítva nincsenek; sérelmével azoknak is, kik ezen karok malasztjában részesülnek, mert az egyetem állami intézet, az állam felügyelete és vezetése alatt áll, s így az államnak a v a l l á s t a n í t á s b a, a h i t o k t a t á s b a való jogtalan beavatkozását v o n j a múlh-atlanul m a g a u t á n; sérelmével jár minden adófi-zető polgárnak, mert a nemzet több százezrekkel lesz adózni kénytelen, csak azért, hogy a vallás-szabadság szent törvénye lehető legtöbb sérelmet szenvedjen. Azt felelik minderre a theologiai facultások védel-mezői, hogy fontos politikai okok, az állam érdeke.

a szabadelvűség sat. kívánják ezen karok fölállítását.

Lehet-e politikai okokból egy önálló, sőt újonnan fölállított törvény ellenében politikai okokra hivatkozni, azt most nem vitathatom, mert vallásszabadsági törvényünk eddig csak reform-törekvésünk álmaiban létezik. Én tehát csak azt akarom vizsgálat alá venni, váljon helyesek-e ezen politikai okok vagy nem. Hogy ezen okok helyesek nem lehetnek, hogy a theologiai karok eltörlését az osztatlan közvélemény követeli, arra nézve hivatkozhatnám egyszerűen az összes hazai sajtóra, ha újabban a „Pesti Napló“ m. számához mellékletként egy egész cikksorozat nem jelent volna meg M. A. úrtól, mely a liberalismust az összes sajtóval, a bölcsészeti és orvosi karokkal szemben egész saját számára mint privilégiumot vindicálja, és az egyetemi törvényjavaslat minden betűjét, főleg pedig a theologiai facultások mellett lándzsát tör — feledve, hogy ez által elárulja magát M. A. úr, mert ezen, tisztán a ministeri bureauból kikerült törvényjavaslatnak minden betűjét csakis ezen bureau egyik buzgó és tehetséges tagja védelmezheti ily hevesen.

M. A. úrnak még az sem tetszik, hogy a bölcsészeti és orvosi kar memorandumában indítványozni bátorkodott, hogy a tjavaslat elé még két §. tétessék, mely az egész egyetemnek célját fejezze ki. Hiszen igaza is van M. A. úrnak, hogy bizony kár volna, ha az a tudomány-egyetem, mely a jelen javaslat szerint létre jönne, valami célokat

tűzne maga elé; az magas célokat elérni amúgy sem fog!

De térjünk át a karok beosztására, és lássuk azon nyomós okokat, melyek a theologiai facultások fölállítását sürgetik. Azt mondja M. A. úr, hogy éppen azon egyetemek a vilá legkitűnőbb egyetemei, melyek theologiai facultással bírnak, hivatkozik Amerikára, Belgiumra és a német egyetemekre.

Nálunk már szokássá vált, valahányszor olyasmit akarunk védeni, a mi a liberalismusnak meg nem felel és így okokkal meg nem védhető, Amerika példájára hivatkozni.

Nagyon szeretném az amerikai tanügynek ró vid képét adni, hogy legalább e téren elnémuljanak Amerika bálványozói, de jelen soraim célja ezt nem engedi; s így be kell érnem azzal, ha azon theologiai facultások rövid vázlatát adom, melyekre M. A. ur hivatkozott.

Az amerikai „University“-k oly értelemben, mint azt mi veszszük, nem tekinthetők egyetemeknek; egyes facultásaik nem képeznek egy organismust, hanem csak egyszerű szakoskolák, melyeket ők magok is Medical School, Law School, „Divinity School“-nak s a t. neveznek.

A Yale-i és Cambridge-i egyetemen levő „Divinity School“-ok semmiben sem különböznek a „Theologian Seminaries“-tól.

A Cambridge-i egyetem „Divinity School“-ja még a legszabadelvűbb valamennyi között, és Amerikában is legjobbnak tartatik.

Ezen oskolába mindenki fölvétetik, a ki egy

fölvéti vizsgát tesz le, melynek a történet legelső elemei sem képezik tárgyát. Van összesen 4 tanára, három éves tanfolyama és a legszorosabban előírt lecke-rende. A magántanári intézmény és tanítás-szabadság Amerikában ismeretlen fogalmak.

Hasonló ehhez a Yale-i Divinity School és a New-York-i „Theological Seminary“.

A theologiai tanítás szabad szellemét illetőleg, melyről M. A. úr beszél, Dulon Rezső, egy Amerikában lakó híres tanfőúr, ki az amerikai tanügyet alaposan tanulmányozta, a nevezetes intézeteket beutazta, a Cambridge-i egyetemről ezeket mondja:

„Cambridge verdient Ruhm, denn seine Leistungen sind gross. Standé jedoch seine Ruhmes säule auf dem Fundamente seiner Divinity School sie wäre längst in Atome zerschellt.“

A theologiai facultásokról pedig általában azt mondja, hogy „mit der Wissenschaft habén diese Anstalten keine Gemeinschaft.

„Die Kritik und die hermeneutische Kunst dér theologischen Lehranstalten Amerika s hat bis heute den Glauben an den göttlichen Ursprung dér biblischen Schriften nicht erschütteret. Sie hat den veralteten Offenbarungsglauben in seinen wesentlichen Momenten nicht angetastet. Sie hat den Wüst der inittelalterlichen Dogmen nicht beseitigt. Sie hat das rechte Wesen und den rechten Gehait der Lehre Jesu nicht ans Licht gebracht und den heiligen Geist Jesu nicht verstanden.

Sie hat das thörichte Christenthum, das in den Kirchen laut wird, aber nicht daran denkt, als eine läuternde Macht auf allé Verhältnisse des Lebens einzuwirken; dieses thörichte Christenthum kritikloser Priester, fanatischer Lady's und blindgläubiger Handelsherren, hat sie im ungestörten Besitze seiner Hilfsmittel gelassen und sorgfältig mit neuen Stützen bedacht.“

Lássuk most a híres Löwen-i egyetemet Belgiumban, a maga theologiai facultásával. M. A. uraz egyetem bölcész- és orvos-tanárait középkori szellemről és gondolkozásról vádolja; nála pedig úgy látszik, még tanügyi ismeretei sem terjednek túl a középkoron. A löweni egyetem ugyanis 1426-ban brabanti IV. János által alapítva, a 16. században oly híres volt, hogy 6000 hallgatót számított. Ekkor mint állami intézet szerepelt. 1793-ban a francziák által meg lón szüntetve és 1817-ben visszaállítva. Midőn Belgiumban épen a liberálisok ellenzése daczára sikerült a katolikus pártnak teljes tanítás-szabadságot kivívni, akkor a belgiumi katolikus püspöki kar azonnal egy egyetem fölállításának eszméjével foglalkozott. Először csak egy theologiai facultást állítottak föl a püspökök Löwenben, melyhez a katolikus szellem annál nagyobb biztosítása végett a római pápa engedélyét kérték és nyerték ki 1833. decz. 13-án egy pápai breve által; azután kivitték, hogy a löweni egyetem-fundatiói katolikus javaknak nyilvánítottak, mint azt talán M. A. úr a mi egyetemi alapunknál is szívesen látta volna, csak azért természetesen,

hogy a löweni egyetem dicsőségét elérhessük. Midőn így a löweni intézet kezükben volt, akkor a még szükséges pénzt egy-francos részvényekkel, melyből minden papnak kellett vásárolni — előteremtették és az egykori híres löweni egyetemből lett katolikus egyetem, melyhez a tanárokat a belgiumi püspöki kar nevezi ki, melynek hallgatói csak katolikusok lehetnek, kik minden évben tanáraikkal együtt az apostoli hitvallást kötelesek ünnepélyesen letenni. De nem akarom untatni a szíves olvasót ezen M. A. úr szerint oly nagyhírű egyetem jellemzésével, csak még néhány jellemző szót akarok ide igtalni. A löweni egyetemnek 1834. június u. hozott alapszabályainak 21. §-a ezeket mondja:

„L'enseignement académique devra être en harmonie avec les principes de la religion catholique. Les professeurs sont tenus non seulement de ne rien enseigner de contraire á la religion, mais de profiter des occasions qu'offriront les matiéres qu'ils expliquent pour fairé voir aux éléves que la Religion est la hasé de Sciences et pour leur inculquer l'amour de la Religion et les devoirs qu'elle impose.«
Ez tehát annak a híres egyetemnek szelleme és Belgiumnak ezen egyetemét tekinti M. A. úr minta-egyetemnek a liberális párt által fölállított, — a theologiai facultást nélkülözö — b r ü s s e l i egyetemmel szemben, melynek tanárai között egy A híren s és L a u r e n t neveivel találkozunk. Ha a löwenihez hasonló egyetemre akarunk szert tenni, akkor nem tagadom, hogy theologiai facultásra csakugyan szükség van.

Végre még legyen szabad azon okokra áttérnem, melyeket a theologiai facultások mindenik védelmezője pengetett. Azt mondják ugyan is, hogy tekintsük a német egyetemek theologiai facultásainak működését és be fogjuk látni, hogy épen ezek által van alkalma az államnak a papság szellemére befolyni és így ezen eszköztől nem foszthatja meg magát az állam. Hivatkoznak egy S c h I e i e r m a c h e r és egy B a u e r B r ú n ó nagyszerű működéseire.

Én nem akarom tagadni azt, hogy ha valamely állam egy vagy legfeljebb két theologiai facultást tart és a szabadságot a tanárnak biztosítja, hogy ezen facultásnak működései nagyszerűek lehetnek, különösen a reformata theologiai facultás igen alkalmas a fönnevezett két kitűnő egyén bűvárkodásaihoz hasonló bölcsészeti bűvárkodásokra, mert maga a vallás a bibliának szabad magyarázatát megengedi; tudom azt is, hogy a német theologiai facultások ismerték föl a kereszténység és Krisztus tanainak valódi szellemét, hogy az ő független bölcséletük nem engedte magát dogmák és mysteriumok által korlátozni, hanem szabadon repült az istenészet gazdag mezején; de önök uraim igen jól tudják, hogy a törv. javaslat clericalis szelleme gondoskodott róla, hogy ezen baj be ne állhasson; önök tudják, hogy míg a derék tudósokból álló facultásnak tanárt egyszerűen ajánlani sem szabad, addig a javaslat szerint a minister a theologiai facultáshoz az illető egy házak által ajánlott férfiakat fogja kinevezni.

De ennél még nagyobb garantiákkal is bírnak

önök az iránt, hogy nálunk Bauerek és Schleiermacherek ne jöhessenek létre. Azon német egyetemek facultásait, melyeken ezen kitűnő theologusok működtek, egyetlen egy felekezet sem tekintette saját theologiai facultásának, azok önálló, a felekezettől magokat teljesen emancipáló facultásokká lettek, és a felekezetek, melyeket eredetileg képviseltek, magok kérték megszüntetésüket. Ilyen theologiai facultás fejlődhetik ott, hol egy (vagy tán legfeljebb két felekezet bír facultással, de már ez utóbbi esetben is nehezen); ott azonban, hol minden vallásfelekezet számára állítanak föl theologiai kart, hol felekezeti facultásokról van szó, hol minden felekezet kara létének indokait épen felekezeti jellegében bírja; ott egy-egy felekezetnek facultása csak addig állhat fenn, míg azon felekezet dogmáit híven képviseli; mihelyt ettől eltér, nem lesz többé azon felekezet facultása; a vallásszabadság sérelmet fog szenvedni, és ezen felekezet épen a törvényben kimondott elvek alapján egy új felekezet facultás fölállítását kérelmezheti, ha csak a felekezeti dogmáival ellenkezőt tanító tanárokat a minister elmozdítani nem akarja. Tehát a hány Schleiermacherunk és Bauerunk lesz, annyi új buzgó felekezeti tanárokat lesz kénytelen a minister kinevezni, sőt néha egészen új facultásokat fölállítani.

Ezt a gondolat- és lelkiismeretszabadságot, mely itt kifejlődik, ugyancsak drágán fizetné meg az ország.

Azon szabad szellemű férfiaknak, kikről önök a theologiai facultásokban álmodoznak, kik a vallási bölcsélet terén szabadon kutatnak, a minister, csak

akarnia kell, — sokkal szebb és illendőbb helyet jelölhet ki a bölcsészeti facultás soraiban; ez azon férfiak szabad szelleme elé sem fog korlátokat vetni és az országnak sokkal, de sokkal kevesebb áldozatába kerülni.

Azt mondják önök erre, hogy a papságba kell más szellemet önteni és ezért szükséges a theologiai facultás. Kérem, ne ámítsák önök ily gyarló okokkal a világot, ne tartsák legalább nemzetünk képviselőit oly korlátolt eszűeknek, hogy ezen indokolásaikkal elkábíthatják őket. Ki ne ismerné a papságot, ki ne ismerné ezt a jól fegyelmezett hadsereget, ki ne ismerné a hatalmat, melylyel a hierarchia bír. Önök igen jól tudják, hogy a püspökök akarata és beleegyezése nélkül egyetlen egy ember sem lehet a clerus tagjává, a ki pedig egyszer a püspök által csak növendéknek befogadtatott, az püspökének tudta és akarata nélkül egy lépést sem tehet; önök igen jól tudják, hogy a német egyetemek szabad szellemű theologiai facultásait, vagy legalább a szabadelvűbb tanárokat nincs alkalmuk a papoknak hallgatni; önök tudják, hogy ezt még a fölszentelt és szabadabb pap sem élvezheti, mert a püspöknek csak egy tollvonásába kerül Tübingából, vagy Berlinből eltávolítani azt a papot, ki elég mérész egy Schleiermacher fölolvasásaira magát beíratni.

Ne tartsanak tehát bennünket sem oly együgyűeknek, hogy elhiszszük azon nagy jóslatokat, melyeket önök a papság szellemének reformálásáról terjesztenek!

Még csak egyet a theologiai facultásokról! Önök szeretik a német egyetemek theologiai facultásait, mint a kitűnő tudós és szabadelvű németek „Schooskind“-jét föltüntetni. Engedjék meg, hogy a német tudósok szakértő véleményeire hivatkozzam. Erre ugyan a tjavaslat szerzői nem sokat fognak adni; mert a magyar tanügyi reform eddig az egyetlen Európában, mely szakértők megkérdezése nélkül jött létre.

A hivatlanul fölszólaló szakértők véleménye pedig (p. a bölcészeti, orvosi kar és a magán tanárok) véleménye a javaslat védői által sárral dobáltatik. Oroszországban nem így járnak el. A pétervárad i egyetemnek a ministerium által 1858-ban elkészített szervezetének megvizsgálására nemcsak két ízben összehívtak Oroszország nevezetesebb tanfériai és a tanintézetek képviselői, hanem a szervezet angol, francia és német nyelven megküldetett a világ legkitűnőbb tudósainak és a bejött 101 szakértői vélemény többnyire a theologiai facultások ellen nyilatkozott. Rosche,, Mohl, Wächter, Schmill, Osenbrüggen és mások véleménye eléggé igazolja, hogy a németek nem valami idealistái a theologiai facultásoknak; úgy hogy az egyetlen dorpati egyetemet kivéve, az annyira vallásos jellegű porosz államban theologiai facultások nincsenek.

Hogy épen a legjelesebb német egyetemek bírnak még theologiai facultásokkal, abból csak a roszakarát vonhatja le azon következtetést, hogy

ezek azért oly kitűnőek, mert theologiai facultá saik vannak.

Hasztalan akarnak önök uraim a liberalismus fegyvereivel küzdeni a f e l e k e z e t e k theologiai facultásai mellett; hasztalan nevezik önök azon férfiakat, kik memorandumaikban oly szabad bölcsészeti szellemmel kimutatták, hogy d o g m á k és k i n y i l a t k o z t a t á s o k körében mozgótheológiá nak a tudomány-egyetemen helye nem lehet, hogy itt csak valódi tudományt lehet hirdetni, hasztalan nevezik ezen derék szabadelvű embe reket ultramontánoknak, a közönség tudni fogja, hogy kik a valódi utramontánok, — fegyvereikről és szabadelvű jóslataikról önökre fog ismerni!

Hiszem erősen, hogy a képviselő testületnek lesz annyi szabadelvűsége, hogy a theologiai ta cultásokat, a nagy Ígéreték, ámitások és fenyege tődzések daczára — megszavazni nem fogja!

A mi a karok további beosztását illeti, külön természettudományi karok fölállítását, — habár az a belga, orosz és némely német egyetemen elő nyösnek mutatkozik és azok ellen semmi alaposat fölhozni nem lehet, — én sem kívánom; de szük séges volna a törvényben kifejezni azt hogy

„a bölcsészeti karban foglalt böl csé sze t-törté n e t és nyelvészeti szak a mennyiség tan és természettudomá nyi szaktól annyiban külön állónak te kintendő, mennyiben mindenik szak fa ó l külön tudori fokozatot nyerhetni.“
E tudorság természetesen csak is az egyik vagy

másik szak egész köréből és nem egyes tárgyukból adható.

Végre a jogi karnak az államtudományi kartól való elválasztásának is akadtak szószólói. Ez annyi volna, mint a jog- és törvénytudományt megfőszteni attól, hogy a jognak és a törvényeknek szellemét fölismerhesse. Azonban tagadhatlan, hogy ezen kettős karnak főadata nem csak ügyvédek és jogászok, hanem egyszersmind kitűnő közigazgatási hivatalnokok képzése. Mind ez pedig egy és ugyanazon irányban nem lehetséges, tehát külön szakvizsgákat kell fölállítani főképp azok számára, kik közigazgatási hivatalnokoknak készülnek, mert vajmi kevés ember van eddig az országban, kinek Stein műve által oly nagyszerűen képviselt közigazgatási tudományról csak sejtelme is lenne! Ilyen mű államvizsgálatok behozatalát tehát elvben szintén a törvénynek kellene kimondani, ez a szükséges és korszerű változásokat éppen nem akadályozná.

Szokássá vált nálunk, valahányszor valamely fontos jogtól akarnak valakit megfosztani, a ministeri felelősségre hivatkozni. A ministeri felelősség minden esetre az alkotmány egyik sarkelve, azt illusoriussá tenni nem szabad soha, mert ez által maga az alkotmány van veszélyeztetve; de azon jogok, melyeket egy facultásnak éppen a tudomány érdekében gyakorolnia kell, a ministeri felelősséggel nem ellenkezhetnek és valóban sok rász-

akarát kell ahoz, egy tudományos, részrehajlatlan, a tudomány iránt mindenestre legtöbb érdekléssel viseltető facultásnak egyszerű ajánlási, tanácsadói jogát úgy föltüntetni, mint a minsterfelelősséggel ellenkezőt.

A tjavaslat 4. §-a ugyan is teljesen megszüntetni kívánja az egyetem facultásai által gyakorolt ajánlási jogát, mely minden államegyetemnél a világon folytonosan gyakoroltatik és sehol a minsterfelelősséggel ellenkezőnek nem találtatott. De nem is lehet azt érteni, hogy a tudománykarok tanácsadása, kik c téren leghivatottabb szakértők, akárlelelősségnek, akár a tudománynak kárára miként lehetne. Jaj a tanügynek ott, hol a minster a részrehajlatlan szakértőknek tanácsát még csak hallani sem akarja! — Lássuk, hogyan és miféle módon lesznek a tanszékek betöltendők a tudománykarok meghallgatása nélkül és hogyan töltenek be azok a tudománykarok meghallgatása mellett.

Azt mondják, hogy a minsternek van elég alkalma a szakértőket a karok mellőzésével is meghallgatni. Igaz, hogy a minster ez esetben is meghallgathatja a szakértőket, de hol van erre nézve a kötelezettség és mit tehet a nemzet akkor, ha a minster szakértőket meghallgatni nem akar, ha a nemzet egyetlen tudományegyeteme a nepotismusnak fog áldazatul esni, ha nem a szakértők, hanem a bureaúk befolyása mellett töltenek be a tanszékek, ha ezek a lehető legrosszabban töltik be helyeiket és elmozdíthatók a törvény értelmében

nem lesznek; hogyan fog ekkor a minister felelni, mit tegyen akkor a szabadság czége alatt kijátszott nemzet?!

De tegyük fel, — mit a törvényhozásnál föltenni nem lehet és nem szabad, — hogy a minister minden kinevezés előtt meg fog hallgatni bizonyos szakértőket; nem-e előre látható, hogy minden minister ahoz fog legszívesebben hajolni, kiről — mert soha sem mondta meg neki szemébe az igazat — azt hiszi, hogy ez legbizalmasabb em bere, a ki azután ezen bizalom megtartása végett szívesen föl fogja áldozni saját meggyőződését és annak javára fog szólni, kinek kinevezéséhez a minister legtöbb hajlandóságot mutat.

Megengedem azt is, hogy a ministernek lesz elég tapintata részrehajlatlan szakértőket meghallgatni és erre a legközelebb elmúlt kinevezéseknél történekből akarok egy példát fölhozni. A. úr folyamodott egyetemi tanárságért és hivatkozott, — v. mellékelte nem rég megjelent munkáját. Az illető kar munkáját kitűnőnek találta és ötét kinevezés végett a ministernek ajánlotta.

A minister nem támaszkodhatott azon kar ítéletére, melyre a halálos ítélet már kimondotta tjavaslatában, elküldötte tehát a munkát az igazságügyministernek megbírálás végett. A minister kiadta osztálytanácsosának, ez pedig kiadta egy fogalmazójának, a ki azután elkészítette azon szakértő fölvizsgálatot a tanári kar véleménye fölött, melyet a tanácsos és minister aláírtak és mely már most megadta a hiteles-

seget egy csupa akadémiai tagok és veterán tudósokból álló testület szakértői véleményének!

Íme a szervezett egyetem tanszékei betöltésének jövődő képe. — De nem folytatom tovább e sötét képet; elég szomorú, ha reformtörekvéseinket elcsüggedéssel kell fogadni.

Lássuk már most, mi következménye lehet az egyetem ajánlási jogának. Vagy elfogadja a minis-ter az ajánlatot vagy nem, és a folyamodók közül mást nevez ki. Ez utóbbi esetben az egyetem bírálta áll előtte a folyamodók mindenikéről; ha tehát arról kedvezőtlen lesz a bírálat, kit a minister ki akar nevezni akkor ugyancsak alaposan fog kérdezősködni és tudakozódni a nem ajánlott egyénről, és azon erkölcsi felelősség érzetében óvatosan fog eljárni, hogy eltérő nézetét a közvélemény előtt is megvédhesse. Végre szükséges, hogy a tanszékek r e n d s z e r i n t pályázat útján töltsenek be, mert csak így lehet a legjobbakat kiválasztani, míg a minister nem ismerhet minden szakértő egyént, és pályázat nélkül azt fogja kinevezni, ki véletlenül legelőször útjába akad.

De nemcsak nincs joga épen a jelen törvényjavaslatot indítványozó ministernek azt mondani, hogy ő j o b b a n fogja betölteni a tanszékeket, mint eddig a facultások ajánlata mellett betöltettek (mert, hogy csak példaképen a bölcsészeti facultás mellőzésével önkényesen történt kinevezéseket említsem, azok épen nem voltak olyanok, melyeket a közvélemény örömmel fogadott); hanem ellenkezőleg, a dolog természete, a taná-

rok saját érdeke hozza magával, hogy a tanszékek jól betöltsenek; ezt maga a tapasztalat bizonyítja. Atalán el van ismerve, hogy a német egyetemek legkitűnőbb tanárai a tanári karok részéről gyakorolt meghívás (vocatio) alapján nyerték tan székeiket, és a pesti egyetem bölcsészeti kara által legutóbb történt vocatió fényes ellen képét nyújtja az ugyanezen karnál történt gyarló ministeri kinevezéseknek. A bölcsészeti kar nemcsak egy kitűnő tagot vett föl kebelébe, hanem ezen tény által a ministert az egyetem decatolizálásában is megelőzte.

Minden egyetemnek érdekében áll kitűnő és hírneves tanárookra szert tenni, mert épen ebben áll concurrentiája a többi egyetemekkel; épen ez által szaporodik hallgatóinak száma. Igaz, hogy ezen momentum nálunk addig be nem állhat, míg csak egyetlen egy egyetem birtokában vagyunk; de hiszen épen ezért hangsúlyozza annyira S c h l e i e r m a c h e r az egyetemekről írt értekezésében,— hogy minden n e m z e t n e k — (nemzetnek és nem államnak) l e g a l á b b két egyetemmel kell bírnia.

Végre még csak azon kérdést intézem a törvényjavaslat védőihez, hogy miképen van az, hogy a tanársegédeket csakugyan a tanári kar „ajánlata alapján“ fogja kinevezni a minister a nélkül, hogy ez a ministerfelelősséggel ellenkezzék, és nem ép úgy összeegyeztethető-e a ministerfelelősséggel, ha a 4. §. elején ez mondatik:

4. §. A r e n d e s s r e n d k í v ü l i t a n á r o k a t

az illető tanári kar ajánlata alapján közoktatásügyi minister stb.

Minden tanügyi reformnál a legfontosabb kérdés eddig az volt, hogy a tanszabadság nagy elve helyesen körösztilvitessék. Nálunk a minister a tanszabadság kivitelére az 1848. XIX. t. ez. által kötelezve is van, de ezen kötelezettségnek legkevésbé sem tett eleget.

Maga a tanszabadság oly sok szempontból tekintetik, hogy először mindenesetre a fogalmat kell tisztába hozni.

Amerika a tanszabadságot abban helyezi, hogy tanintézetet akárki nyithat, az intézetet bárki látogathatja; de az ügyvédi, orvosi sat. szakpályákra különös oskolák vannak, „Professinal Schools“, a melyeknek tanrendjét, tanmódját, sőt tankönyveit is a „Board of Education“ a legszorosabban meghatározza, melyektől eltérni senkinek, ki ily iskolát tart, nem szabad. Anglia a legteljesebb tanszabadságot, hogy ne mondjam szabadot-ságot élvezi, de itt az állam nemcsak nem törődik a tanügygyel semmit, hanem semmiféle intézel vagy egyetem bizonyítványait el nem ismeri. Sem a bizonyítványok, sem az oklevelek a nyilvánosság jogával nem bírnak, azokkal semmit sem lehet igazolni. Ily körülmények között nagyon természetes, hogy az oxfordi vagy cambridgei egyetembe beíráthatja magát akárki, akár bír előképzéssel, akár nem. De ezt nálunk követelni annyi volt, — (mert ezt is megéltük a sok hírlapi cikkek között),

mint a tanulást mindenki lelkiismeretére bízni; az okleveleknek annyira szükséges hitelességét elvetni és bárminő alkalmazásnál irányadóul — mint Angliában — egyedül a protectiót tekinteni.

Ilyenféle tanszabadságokról, melyeknek különben sok és káros korlátai vannak, — nálunk annál kevésbé lehet szó, mert mi az egyemtől jó tudorokat, ügyvédeket, orvosokat és hivatalnokokat kívánunk. Szóval, nemcsak tudósokat, de szakér tők et is. Ha pedig akarjuk ezen eredményt, akarnunk kell ennek föltételeit is.

Az egyetemi tanszabadságnak két része van: a t a n u l á s - s z a b a d s á g (Lern-Freiheit) és t a n í t á s - s z a b a d s á g (Lehr-Freiheit). Egyik a másikat mulhallanul kiegészíti és egyik a másik nélkül nem is képzelhető.

1) A t a n u l á s - s z a b a d s á g abban áll, hogy minden hallgató szabadon választhassa a tárgyat, melyet hallgatni akar és a tanárt, melytől azt hallgatni kívánja. Az utóbbit semmi tekintetben sem szabad korlátozni, az előbbinek mulhatlanul vannak bizonyos korlátái, melyeket azonban elvileg magában a törvényben kell kijelölni, különben mindenik minister annyi köteles tárgyat írhat elő, hogy a tanulás-szabadság csak a papirosra lesz nyomtatva, mint a jelenlegi törvényjavaslatnál.

A tudománynak ma már oly nagy köre, annyi ága van, hogy bármely karnak legyen valaki tagja, azon kar körébe tartozó minden tudománynak művelése az egyes hallgatóra nézve lehetetlen, — de másrészt szükséges és hasznos-e a teljes szabadság azon ta-

nulónál, ki az egyetemtől nyert bizonyítványok alapján az emberek életét vagy javát védeni lesz hivatva? — Különösen az orvosi tudományál tapasztaljuk, hogy ott nem elég olvasni és tanulni, hanem látni és hallgatni is szükséges, a minek elmulasztása meglehet hogy a vizsgán föl nem tűnék, az életben pedig a legborzasztóbb következményeket szülné. Egyáltalán pedig semmi alapos okot nem lehet fölhozni az iránt, hogy valaki 4—5 évig folytonosan mást hallgasson és az után ismét másból, a mit nem hallott, tegyen szakvizsgát. A ki tehát valamely szakpályára készül, a ki bizonyítványa alapján azon sokszor a törvény által is biztosított előjogot akarja élvezni, hogy például bírói hivatalra, vagy más állomásra az állam által csak az alkalmaztassák, ki ilyen szakbizonyítvánnyal bír, az annyira minden esetre kötelezhető, hogy a szakvizsgálat tárgyait hallgassa; de csak is ezek hallgatására szabad ötét kötelezni és ennek a törvényben kifejezve kell lennie, hogy minden egyéb esetekben a teljes tanulás-szabadság a törvény által legyen biztosítva és ne a minister jóakaratótól függjön, mint a jelen törvényjavaslatban.

Mondja ki tehát a törvény, hogy t a n á r t é s tantárgyat mindenki szabadon választhat magának s a tanulás-szabadság csak annyiban korlátozható az egyetemen, a mennyiben valaki valamely szakvizsgára vagy szigorlatra készül, mely esetben az illető azon vizsga vagy szigorlat

tárgyait a vizsga letevése előtt hallgatni kötelesek.

Ez oly elvi korlátozás, mely semmiféle korszerű és szükséges változásoknak akadályát nem képezi, mert a minister a vizsgálat tárgyait a kor kívánalmához képest tetszés szerint változtathatja és a tanulás-szabadságnak mégis épen ezen §. által a törvényben fölvelt biztosítékát fogjuk bírni, mi a jelen tjavaslatból teljesen hiányzik.

Ezen korlátozás annyival inkább szabad mozgást enged, mert a törvényben magában biztosítani kívánom a szakvizsgák behozatalát; s így péld. a közigazgatási pályára készülő csak a közigazgatási, a bírói pályára készülő pedig csak a bírói vizsga tárgyainak hallgatására kötelezhető, ami például ha 4 évet veszünk föl, f-é lévénként, legföljebb egy 5—6 órás köteles tárgy hallgatását vonhatja maga után, a többi „5 óra“ hetenként teljesen szabadon marad. A terjedelmes római jog például a köteles tárgyakból (kivéve a tudorságnál) kitörlendő, mert hazai jogunk nem a római jogból fejlett, sőt a római jog nem is gyakorolt jogéletünkre semmi jelentékeny befolyást.

Ezen csekély korlátozásnak szükségét és hasznát úgy hiszem mindenki belátja, mert a nagy tömeg a vizsga tárgyait amúgy is hallgatni fogná, a könnyelműebb és gondatlanabbak számára pedig annyi kényszer, a mennyi magát a szabadság elvét nem veszélyezteti, múlhatlanul szükséges!

Ezen kevés korlát mellőzése esetére csakugyan igaza volna Mohl Robertnek:

„Fasst möchte man meinen, es seien die Uni-
 „versitäten nur zum Lehren, aber nicht zum Ler-
 „nen bestimmt.

2) Föltétele az egyetemi tanszabadságnak a tanítás-szabadság. Ez csak egyetlen esetben érhető el, ha mindenki, aki valamely tudomány előadására képesnek találhatik, szabadon és korlátlanul előadhatja azon tudományt. Ha mind az, a ki képességét az egyetemi tanárságra beigazolja, szabadon taníthat, akkor meg van a tudományegyetemnek is adva az éltető levegő, melyben a tudomány nagyra nőni és szilárd gyökereket verni képes, — meg van a szabadság! — Atalánosak a panaszok, hogy nálunk nemcsak a jogakademiákra sat., de még az egyetemre is nehéz képes tanárt kapni. Ha tudjuk, hogy a német egyetemek világhírű tanárai kezdetben mind magántanárok voltak, kiket a tudományszeretet és szabadversenyzésnek magasztos érzete vezénylett az egyetemre, akkor nagyon könnyen átláthatjuk ezen bajaink és sebeinknek okát.

Nálunk eddig hiányzott a fajscola, melyből kikerült a magas tölgyfa, melynek terebélyes árnyában biztosan és csendesen szíhatta be mindenki a tudomány üde levegőjét; hiányzott a növényház, melyből a németek a tudomány óriási platánjait nyerték, kiknek működését megbámulni a messze távoból eljött az idegen; nálunk hiányzott a magántanári intézmény. Igaz, hogy az oktatásügyi minister első működései idejében ezen nagyszerű intézmény magvát már elhintette, de most a szabadság

orvé alatt, azon ürügy alatt, hogy a facultásokat, ezen középkori corporációkat privilégiumaiktól megfosztva, egy tollvonással magvában kiirtja ezen áldásos intézményt, előli a törvényjavaslat néhány betűje által úgy, hogy az soha többé életre ne ébredhessen és megfosztja ez által a nemzetet még azon reménytől is, hogy egykor jó tanárok birtokába juthasson. De lásuk magát a törvény szavait; a 4. §-ban ez foglaltatik.

„...a magántanárokat pedig a közoktatási minister nevezi ki, illetőleg jogosítja előadások tartására oly egyének közt, kik vagy valamely egyetemenél oklevéllel nyilvánítottak egyetemi tanárságra képesítettekül, vagy pedig irodalmi és egyéb tudományos működésük, a tudományban szerzett érdemeik által nyilvánosan bebizonyították képességeiket.“

A magántanári intézménynek nagyszerűsége és valódi értéke épen abban rejlik, hogy a szabad és korlátlan verseny minden hasznát és előnyeit a tudomány terén is igazolja, hogy a tudomány szabad hirdetését lehetővé teszi. Ha az intézményt megfosztottuk ezen előnyöktől, akkor ez által magát az intézményt is megsemmisítettük, csak a nevét tartottuk meg és a külső alakot. Megvallom, hogy midőn a törvényjavaslat ezen passusát olvastam, megdöbbsentem és a vér elhült ereimben, oly borzasztó merényletnek találtam ezt a tudomány, a szabadság, az egyetem jövő élete ellen!

Eddig mindenki, a ki képesnek találtatott, szabadon taníthatott az egyetemen, és a magántanárok száma még sem igen szaporodott; most a ké-

pesítési oklevéllel még nem ér el a tudományszomjas jelölt semmit, az egyedül a minister tetszésétől és k e g y e l m é t ő l fog függni, hogy taníthat-e ő az egyetemen? A habilitált, vagy is képesítési oklevéllel ellátott egyének közül fog a minister kinevezni!

És van-e valaki a világon, a ki ezt t a n í t á s s z a b a d s á g n a k meri nevezni?!

Nem rég oly fönnen hangoztatta valaki a „Pesti Napló“-ban (M. A.) úr hogy ezen középkori corporatiókat — a facultásokat — meg kell semmisíteni! Miért nem tette hozzá egész őszintén: és vele együtt a tudomány és az egyetemi tanítás szabadságát. Gyönyörű föladat! nagyszerű haladás a reformok terén.

Napóleon is azzal hitegeti nemzetét, hogy a „Colleges français“-ban szabadtanítás van, mert néha-néha nagy kegyesen följosít egy tudóst, kiről biztos, hogy nincs tőle mit tartani, fölolvasások tartására; a mi javaslatunk ékes kifejezése szerint novez ki m a g á n t a n á r o k a t !

Tehát a minister a felelősség érdekében nem csak a tanárokat fogja kinevezni a facultások mellözésével, hanem még a magántanárokat is. Ki fog ezek után a magántanárságra képesítő oklevél után törekedni, ha fáradságának ezen gyümölcse által még távolról sincs biztosítva az iránt, hogy ő csakugyan előadásokat fog tarthatni az egyetemen?! Legfeljebb is a minister úr kegyencei, a kik majd biztosítva lesznek az iránt, hogy ha nem is találja őket a facultás képeseknek, — majd csak akad va-

lami tudományos érdeme, a melynek fejében kinevezik magán tanárnak, sőt hogy a magántanárság jellegétől annál inkább meg legyen fosztva tanári állása, a minister a tjavalat szerint a tanpénzeken felül egy kis subventiót is adhat a kedves tanár úrnak.

En beismerem, hogy lehetnek esetek, midőn a facultás oly szűkkeblű akarna lenni, épen valami igen tehetséges tagot a magántanárságra jutásban tőle telhetüleg akadályozni; de ha már mindig ilyen rémlátványaik vannak azoknak az uraknak, kik a tudományt is centrálisaim akarnák, akkor keressenek ezek elhárítására alkalmas eszközöket. A képesítési vizsgálatnál elutasított jelöltnek például meg lehet engedni, hogy a ministerhez appelláljon, a ki azután „szakértők meghallgatása” mellett ily esetben önmaga megadhassa az engedélyt; meg lehet engedni azt is, hogy a képesített magántanárokon kívül a minister még más egyéneket is följosogíthasson a magántanárságra, meg lehet engedni a ministernek mindent, — csak a szabadságot hagyja meg.

Ha a minister semmi korlátokat és tanácsot a tanári kinevezéseknél, sőt még a magántanárok megerősítésénél sem akar elismerni, ha egy ed ül csak saját hajlamai szerint akarja megválasztani a tanárokat: akkor legalább ne nevezze ezen egyetemet szabad egyetemnek, hanem adja meg annak igazi nevét. Az oktatásügyi ministerium osztályokra van fölosztva, hányra? azt nem tudom; — képezze tehát a tudományegyetem is a ministerium egyik osztályát és nevezzük azt 9. v. 10. osztálynak.

De talán nagyon is elragadott a fájdalomérzet, talán nagyon is gúnyos hangon mondám ki az igazságot; a tisztelet, melylyel maga a minister ő excellentiájának személye iránt tartozom, kinek bizalmából ülök tanári székesemen és kit mint a külföldön is elannyira ünnepelt és nagyhírű tudóst háttartalanul tisztelni fogok mindenkor, a tisztelet úgy kívánta volna, hogy szerényebb hangon szóljak.“

De bocsánat, szavaim igazságának érzete nagyon erős hangokat csalt ki szívemből; a tjavaslatot úgy tekintém, mint a rász tanácsadók művét, és épen azért engedje meg ő excellentiája, ha ő hozzá magához fordulok a tanszabadság érdekében a következő kéréssel: Jól tudom, hogy ő excellentiája egyéni nézetével is határozottan ellenkezik annak nagyrésze, a mit eddig elmondottam, de hiszem erősen: a magántanári intézménytől, a t a n t t á s - szabadság áldásaitól az egyetemet megfosztani akarni nem lehetett excellentiád szándoka, ha tehát már a javaslat többi elveihez ragaszkodik is excellentiád, legalább a 4. §. k ö v e t k e z ő m ó d o s í t á s a által adja meg a tudománynak, az egyetemnek azt, mihez az egész világon joga van, — a szabadságot!

„4. §. A rendes és rendkívüli tanárokat az illető tudománykar (vagy legalább az egyetemi tanács) ajánlata alapján az oktatásügyi minister előterjesztésére öfelsége; a s e g é d t a n á r o k a „köztanítókat valamint a magán tanárokat a minister nevezi ki irodalmi vagy egyéb

tudományos érdekekkel bíró egyének közül.

Ezenfelül pedig az egyetemen, mint magántanár minden tudori oklevéllel ellátott egyén szabadon előadhat, ha az illető tudomány előadására a tudománykar által képesnek nyilvánított és a minister által e minőségben megerősített. A magántanári képesítés fölöttéit a minister határozza meg.“

Ezek után még a 7. §-ban említett fölvéti vizsgáról akarok röviden szólni. Hogy a jelen törvényjavaslat szakértő egyének meghallgatása és befolyása nélkül készült, és hogy ennek folytán a törvényjavaslat több helyein élesen kirí a tanügyi szakértelem hiánya, azt egy §. sem igazolja fényesebben a 7. §-nál, hol „az előképzettség kimutatása mellett“ az egyetemre léphetés föltételéül még az egyetemre vonatkozó tudománykara előtt leteendő fölvéti vizsga van előírva.

Kezdetben az egyetemek tisztán magán jellegű intézetek voltak, minden tanterv és tanrendszer nélkül; mindenki azt tanította és azt hallgatta, a mit akart. Az egyetemre az ifjút semmi más érdek nem vezeté, mint a tudományszomj, — a szakképzés ismeretlen volt. Ez volt a teljes tanszabadság korszaka és ezen időben természetesen sem előképzettsége, sem fölvéti vizsga által képességet igazolni senki sem tartozott.

Később a 15. században a camaralis rendszer már szakképzett hivatalnokokat tett szükségessé és az állam ezek számára camaralis tanszékeket állított föl, mind megannyi csirái számos német egyetemeknek.

Itt már szakképzésről volt szó; mert a camaralis tudományokat hallgató egyének a folyam elvégzése után úgy tekintettek az állam által, mint camaralis hivatalra képes egyének. Ez egyrészt a szakvizsgák behozatalát vonta maga után, másrészt pedig szükségesnek találtatott, hogy az, ki az állam ezen szakintézetét és az annak elvégzésével járó előnyöket élvezni akarta, bizonyos előképzettséget igazoljon. De ily előképző intézetek az állam kezében nem voltak. A szerzetrendek és egyház kezében levő középtanodák semmiféle egyöntetű, vagy irányadó rendszerrel nem bírtak, többnyire egyedül a classicai nyelvek és a vallás-tanítással foglalkoztak, az állam szakintézeteit figyelembe nem vették, viszont az államnak sem volt joga és hatalma ezen középtanodákra befolyását érvényesíteni, azok tanrendszerébe beleszólani.

Az előképzés igazolására csak egyetlen egy mód volt— a fölvételi vizsga. Ezen vizsgák a német egyetemeken a 17-ik és a 18. század közepéig föntartották magukat és ezen egész idő alatt nem volt egyetlen egy ember sem, ki védelmére kelt volna. Magok a német egyetemek tanárai, kik a fölvételi vizsgákat vezették, folyton panaszkodtak, hogy az egyetemek semmi eredményt fölmutatni nem képesek, mert a vizsgákon lehetetlen alaposan eljárni;

mert ők egy ifjúnál, kit először látnak életükben és kiről nem is tudhatják, hogy minő tehetségei vannak, legfeljebb 1 — 2 óráig tartó vizsga után az előképzettséget meg nem ítélik; ők ily fölvételi vizsgák vezetésére sem képesek, sem arra hivatottaknak nem érzik magukat; hogy az ifjak egyáltalán nem képesek haladni, azt ők rendszerint akkor veszik csak észre, ha már fölvették az ifjat. A lövételi vizsgák megszüntetése már a 17. század vége felé, de főleg a 18. században oly fontosnak ésmulhatatlannak tekintetett, hogy ezek megszüntetésének általánosan érzett szüksége képezte legalaposabb jogcímét arra, hogy az állam a középtanodákra befolyást gyakorolhasson, azok tanrendszerét és végvizsgáit meghatározhassa. Az elbocsátási és érettségi vizsgálatok a fölvételi vizsgálatok eltörlésének szükségéből támadtak így például Poroszország midőn 1788-ban a fölvételi vizsgákat végleg megszüntette, azonnal behozta a gymnasiumokon az „abiturienten Prüfung“-ot, mely később érettségi vizsgálatra lön átváltoztatva.

De minek fejtegessem tovább a történelmi adatokat; elég szomorú, ha a törvényjavaslat szerzői, kik a szakértőket meghallgatni nem akarták, még a tanügy történelmi fejlődését sem tanulmányozták; mert ha olvasták volna a káros következményeknek azon hosszú történelmi sorozatát, melyek a fölvételi vizsga czélszerűtlenségéből származtak, akkor bizonyára nem akarnának most bennünket a középkori szellem avult institúcióival megajándékozni.

Tessék elolvasni Dr. Schmid nagy hírű Encyklopédiájának („Encyklopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens“) ide vonatkozó cikkeit („Pruccsische-Schulen“, „Gymnasien“, „Abiturienten-Prüfung“) s megijedve láthatják a fölvéti vizsgák következményeit.

Azt fogják erre felelni, hogy akkor olyan is leteheté a fölvéti vizsgát, a ki nem végezte el egészen a gymnasiumot, most pedig csak az teheti le, a ki elvégezte a lyceumot. Hiszen ezen intézkedés épen az, mely a fölvéti vizsgát megfosztja még azon csekély értelemtől is, melylyel az különben bírhatna. Ahol nincs középtanodai rendszer, ott a fölvéti vizsgát a szükség igazolja. Ha azonban a törvény a középtanodai rendszert megszabja; — ha az állam saját törvényhozása útján és óriási költségekkel intézeteket állít föl, melynek célját maga a törvény úgy jelöli ki, mint előképzést az egyetemre; — ha azoknak, kik ezen intézetet elvégzik, egy bizonyítványt adnak, mely ha csak az utolsó félévről szól is, még is nyilvános bizonyítéka annak, hogy az illető a gymnasiumot és lyceumot elvégezte, hogy a törvényben előirt előképzés minden föltételének eleget tett; hogy mind azon tárgyakból, melyeket maga a törvény mint az előképzésre szükségeseket előirt, egy az állam részéről föllállított vagy nyilvánosnak elismert tanintézet előtt képességét beigazolta; ha akkor ugyan az a minister a ki az előképző intézeteket föllállítja, az előképzés föltételeit megszabja, ha ugyan az a minister a törvényben ki

fejezi, hogy ezen előképzésre minden trifurcatio d a c z á r a nem lehet hagyatkozni és az előképzését teljesen és sikeresen bevégzett egyént az egyetemre fölvételi vizsga nélkül befogadni nem lehet: azt értse a ki akarja, de én mást abból érteni nem tudok, mint azt, hogy ez által a minister maga teszi n e v e t s é g e s s é saját középtanodáit és maga elismeri, hogy azok vagy nem képesek elegendő előképzést adni; vagy hogy maga a ministertől nyert nyilvánossági jog alapján kiállított bizonyítványoknak az állam egy másik intézete, az egyetem, — nem tartozik h i t e l t adni! —

De a törvényjavaslat készítőinek meglehet, nem jutott eszükbe az, hogy ők a fölvéti vizsga által a középtanodát compromittálják; ők bizonyára másra gondoltak.

Jelenleg divattá vált a gymnasialis tanulmányokat, az érettségít sat., szóval az egész előképzést elengedni és az illetőt szakpályára bocsájtani, hogy ügyvéd vagy bíró lehessen; ha egész eddigi életében soha nem is tanult semmit, egypár magántanulói vizsga vagy más eféie által ellehet érni ugyan azon czélt, melynek eléréséért a legtehetségesebb ifjak i4—1 5 évig folytonosan küzdenek és szüleik ezreket áldoznak. Ennek —természetes —a jövőre is meg kell maradni, és erre nincs a világon kényelmesebb mód, mint a fölvéti vizsga. Minden előképzés nélkül meglehet adni valakinek az engedélyt arra, hogy a fölvételi vizsgát letehesse és a felelősséget még is azokra lehet tolni, kik a fölvételi vizs-

gát vezetik. „Minek veszik fel ötét, ha nem képes“. — fogják mondani azok, kik az engedélyt adják. Szakítsunk már egyszer végképen a kivételekkel, a kegyelmekkel és privilégiumokkal a tanügy terén; mondjuk ki, hogy „képességi bizonyítvány nélkül senki az egyetem rendes „hallgatói közé föl nem vétethetik és „ez alól a minister sem adhat főimmentést.“

De nem fejtegetem továbbá hiányokat! Lelki ismeretem parancsának eleget tettem. Nem ellenzéki viszketeg csalta ki belőlem a sok helyen élesen irt sorokat, mert én az ellenzék politikáját nem osztom és osztottam soha!

De most nem politikáról, hanem reformról van szó; ha reformtörvényeink nem fognak a kor igényeinek megfelelni, akkor ne számoljunk a külföld tiszteletére, vagy szükség esetén a külföld támogatására. Nem a h i s t ó r i a i j o g o k h o z való konok ragaszkodásnak köszöni Belgium vagy S v c i z, hogy föntartásáért egész Európa érdeklődik, hanem szabadelvű és korszerű intéstitúcióinak; köszönik annak, hogy a modern állam mintaképei. Ha mi erre nem törekszünk magunk részéről is, ha ferde, vagy ultramontán reformokat létesítünk, akkor azon pillanatban, melyben az osztrák németté lesz, a magyar nemzet létezni megszűnt és a lengyel nemzet sorsára jut. Végül a legnagyobb örömmel kiemelem a törvényjavaslat szabadelvű intézkedéseit, de azoknak semmi foganatja nem lehet addig, míg a tjavaslat clericalis

szelleme abból kitörölve nincs, míg a tanszabadság a valódi és nem névleges magántanári intézmény és a tanulás-szabadság precise meghatározása által tény nyé nem válik.

Határozottan a tanszabadságnak kedvez például a törvényjavaslat 4. §-ának azon intézkedése, „hogy a magántanárok a vizsgákon (és szigorlatokon?) a tanárokkal egyenjoguan vizsgálhatnak.“ (Ezen szó és „szigorlatokon” hozzá teendő.)

De mit ér ezen szabadelvű passus, ha a magántanárokat a miniszter nevezi ki!?

Ritka szabadelvűséggel van biztosítva a tanárok függetlensége a 6. §-ban, de nem-e teszi ez még inkább szükségessé a lehető legnagyobb óvatosságot, a szakértők és a tudománykarok meghallgatását — a tanszékek betöltésénél! Végre maga az egyetem is bizonyos mértékben függetlenítve van, és ha a miniszter úr excellentiája a javaslat ezen szabadelvű részeit akarja megmenteni az által, hogy tárczáját köti hozzájuk; — akkor részemről a külföldön is szabadelvűnek ismert és nagyhirben álló miniszter iránti határtalan tiszteletem csak növekedni fog; de ha netán a miniszter a felekezeti karok ultramontán eszméje, vagy a minisztéri omnipotentia iránt a tanügy terén tudna annyira lelkesülni, hogy készebb az eddig annyi dicsőséggel betöltött pályát odahagyni: akkor legyen a képviselőknek elég erélye megmenteni a tanügyet és a szabadelvűséget; mutassák meg, hogy a leggeniálisabb miniszternek sem le-

het joga a maga nézeteit másra erőszakolni; mondják ki nézeteiket őszintén és határozottan, mint kimondá a közönség előtt egész ismeretlen egyszerű jogtanár. Tegyenek félre minden vallási, nemzeti, felekezeti és ministeri érdekeket, mert a tanügy érdeke mind ezek fölött áll, — egyedül ettől függ a nemzet jövője, a nemzet jövő nagysága!

III.

A kir. jogakademiák és egyéb jogi intézetekről.

Azon törvényjavaslatokról, melyekkel a nmgú közoktatási minster a fölsőbb tanítás rendezését megkezdeni akarja, elmondtam nézeteimet őszintén, egészen úgy, a hogy éreztem és ezzel soraimat befektetnek tekinteném, ha nem volnék épen azon intézetek egyikének tanára, melyek ellen legújában a legborzasztóbb vádak intéztettek.

Egy tekintélyes nyilatkozat a jogademiákat „nevetségessé vált“-aknak nevezi; egy sok valót és helyes nézetet tartalmazó német röpirat („Reform des Universitäts-Wesens“) azok teljes megszüntetését kívánja mert nem más mint zugirászokat és zugügyvédeket nevelnek; végre a „J o g t u d o m á n y i K ö z l ö n y“ 19. számában egy különben nevetéses, a tárgygyal össze nem függő fejtegetésekkel foglalkozó cikkben valaki az új törvénytár stilaris időtlenségeinek összeírása és más efélék által (melyek ezen intézetekkel semmi összefüggésben nincsenek) azt akarja bizonyítani, hogy ezen intézetek egyenesen v e s z é l y e s s é váltak.

Abból ugyan, hogy a törvénytár borzasztó magyarsággal van sok helyütt írva, a legrettenetesebb irálya rendeletek által kísérve, — abból okos ember soha sem fogja következtetni, hogy a jogakademiák veszélyesek. De én azért nagy készséggel elismerem, hogy kerül ki biz azokból a jogakademiákból zug-írász, zugügyvéd, rász bíró és mindenféle; elismerem, hogy mind ezek folytán a jogi tanintézetek csakugyan veszélyessé váltak és így ha nem is azok megszüntetése, de teljes átalakítása mindenesetre a leg-sürgősebb szükségek közzé tartozik, elismerem, hogy itt g y ö k e r e s j a v í t á s r a van szükség!

Mielőtt valami baj gyógyításához fogunk, ismerni kell a beteget és ismerni a baj okát. Lássuk tehát először magok ezen tanintézetek állapotát. A jogi tanintézeteknek hazánkban három kategóriája van.

1. Az állam kezében levő jogakademiák. Ilyen van Magyarországon 4, Erdélyben 2.

Ezeknek még tulajdonképeni jellegök sincs tisztába hozva.

A világ előtt kir. jogakademiáknak czímeztetnek, s így mindenesetre államintézeteknek tekintendők; valójában azonban tisztán katholikus intézetek, olyannyira, hogy az ifjúságnak ministeri rendeletek által meg van parancsolva a templomba járás, a gyónás, az áldozás és mind ennek elmulasztása rász erkölcsi osztályzatot von maga után.

Ezen jelleget a ministerium nemcsak a jogakademiák tanárainak fölterjesztései daczára nem akarja megszüntetni, hanem ellenkezőleg egy jog-

tanárt, kit maga ő felsége nevezett ki a cancellaria idejében, több éven át megerősíteni nem akart, egyedül azért, mert *e v a n g e l i c u s*. (!) Ezen szándékától végre a ministerium két évi gondolkozás után elállt és a rendesítést megadta.

Az akadémiák szervezetét illetőleg a tanfolyam 3 év, mely alatt a jog- és államtudományokat egészen el kell végezni. A tanrend elő van írva, melytől eltérni sem tanár- sem tanulónak nem szabad. Minden félév végén vizsgát tesz a tanuló a hallgatott tárgyakból. Tanítás- vagy tanulásszabadság nincs. Azonban a tanításszabadság egy lényeges kellékét még is megadta az oktatásügyi minister, mi által az akadémiákat mindenesetre magasabbra emelte, mint a hol azok a Bach-rendszer alatt állottak. A tanár ugyanis az előadandó tárgyat egészen saját rendszere és tetszése szerint adhatja elő, és így mindenesetre van alkalmja a tárgyat az ifjúval megkedveltetni, azt szabadon, saját belátása szerint előadni.

Ez lényeges és egyetlen jó oldala az akadémiái tanrendszernek.

2. Van két püspöki jogi *lyceum*. Itt ugyan a tanárok minden évben a „*Te Deum*“ alkalmával fölesküsznek a „*tridenni zsinat határait*“, de egyébként az állam teljes felügyeleti jogot gyakorol; az akadémiák tanterve egészen el van fogadva, és így csak azon hiányokkal bir, melyekkel az akadémiák.

Végre 3. Magyar- és Erdélyországban van összesen 4 református és 2 evangelicus jogi tanintézet.

Ezekre az állam a szükséges fölügyeleti jogot sem gyakorolja, némelyik intézeten a jogi tanfolyam csak két év, másutt három, csak hogy az első év itt is inkább bölcsészeti mint jogi folyam, és így itt is két év alatt elvégzik és megtanulják mind azt, a mit a pesti egyetemen 4 évig kell tanulni. A kötelező tantárgyak, a tan- és szünidő megállapítása, sőt magok a tanfolyamok tartamának meghatározása is a superintendentiák jogkörébe vág, mind ebbe az államnak semmi beleszólása. Ide járul, hogy a tanárok, kiknek száma még kisebb mint az állami intézeten, a theoiogusok és bölcsészek számára is kénytelenek előadni, úgy, hogy négy-öt tárgyat is kénytelen egy-egy tanár előadni; mind ehez járul még az illetőknek csekély, szegényes fizetése. Ily körülmények között egyetlen ítéletet az összes jogi tanintézetekről tenni nem lehet, és mindig egyedül a jogakademiák ellen kelni ki, a többi még sokkal gyarlóbb intézetekről hallgatni, igen nagy igazságtalanság. Avagy azt gondolják azok, kik — mint a „Jogtudományi Közlöny“ cikkírója — csak a kir. jogakademiákról szólnak, azt gondolják, hogy a minister csak ezekért felelős. A minister a nélkül, hogy a jogakademiák tanrendszerének, — mely mégis jobba felekezettek intézeteinek tanrendénél — elfogadását lett volna képes közzéközölni, fölruházta ezen intézetek nagy részét is a nyilvánosság és államvizsga tarthatás jogával, ezért tehát a felelősséget terheli. Ide járul, hogy a minister az ezen intézetekhez kinevezett tanárok képességéről semmi tudomást nem szerezhethet ma-

gának, mert míg a kath. püspöki lyceumoknál a tanár addig nem is működhetik, míg a kormány által megerősítve nincs, addig a protestáns egyházak superintendentiái még csak tudtul sem adják a kormánynak, ha új tanárokat neveznek ki.

Az egész világon a főtanintézeteknél rendszert csak tudorok alkalmaztatnak; így van ez a királyi és püspöki jogintézeteknél is. A protestánsok intézetein lámpással sem lehetne egykönnyen jogtudorra akadni, — „magántanári képesítvényről“ még csak szó sincs.

De nem akarok tovább ezen intézetekről szólni, — úgy azon oly sokszor hangoztatott vádat sem akarom czáfolni, hogy a jogtanárok egy-két kivétellel csupa képtelen és tanulatlan és nem tudom még milyen borzasztó emberek.

Nálunk Magyarországon úgy látszik csak azt tartják jó tanárnak, a ki valami vastag könyvet irt, vagy a ki legalább a tudós társaság tagja.

Már 1832-ben azt mondja egy kitűnő jogtudós, a ki nem csekély mértékben gazdagítja a tudományt és így nem magát akarta védeni, hogy „a tanárt nem lehet és nem szabad a szerint megítélni, ha váljon járult-e a tudomány műveléséhez új eszmékeléstudományos munkákkal“. „Wie ein trefflicher Lehrer gedacht werden kann, folytatja a nagy hírű Savigny, — „welcher niemals die Wissenschaft durch neue Entdeckungen bereichert hat, so kann einem Andern die Wissenschaft viel verdanken, welcher als Lehrer wenig leistet.“

Hasonlókép Schleiermacher is nagyhírű

értekezésében a tanárt egyedül előadása szempontjából ítéli meg, és jó tanárnak azt tekinti, kinek jó előadása van, ki a tudományt jól magáévá teszi és saját álláspontjából kiindulva, a hallgatók előtt élő szóval fejt tudását — és valóban ez a tanárság valódi föladata!

„Die Thätigkeit der Vernunft im Hervorbringen der Erkenntniss unmittelbar anschauen und „anschauend nachbilden.“

Azon intézeteknél, hol a minister a tanárokat kinevezi, vagy a kinevezésre befolyással bír, nem lehet panasz az iránt, hogy a minister ne járna el kellő óvatossággal. Mint véglegesen kinevezett tanár csak az működhetik az akadémiákon, ki jogosítványt szerez magának, az előadandó tárgyból a pesti egyetemen is mint magán tanár működhetni. Hogy a ministernek más támpontja most még nincs, annak oka abban rejlik, hogy a magántanárság eddig még meg nem honosodott.

Mihelyt lesz nálunk elég magántanár; mihelyt ilyenek az akadémiákon is fognak működni: azonnal lesz alkalom megtudni, hogy ki a tanárnak való egyén.

Addig a minister mást nem tehet, mint a mit tesz. Az irodalmi működés, kivált nálunk, hol erre nincs elég alkalom, semmit sem bizonyít, de nem is lehet állítani, hogy a minister ne volna kiváló tekintettel az irodalmi működésre.

Különben nem is lehetnek a jogtanárok oly képtelenek, mint sokan állítják és mint a „Jogtudományi Közöly“ cikkírója képzei. Hiszen

a pesti tudomány-egyetem jogi karának tanárai között csak e g y e t l e n e g y tanár van, ki nem működött azelőtt jogakademián, és legújabban is két fiatal jogtanárt neveztek ki a pesti egyetemre, kiket épen a „Jog tudományi Közlöny“ nagy dicsérettel említett; ha tehát van is néhány gyöngye vagy képtelen tanár, az még nem tehet egy intézetet veszélyessé és hasznavehetlenné.

A hiányok egészen másban rejlenek, én azokat most csak megnevezni, néhány szóval elmondani szándékozom, mert észrevételeim amúgy is hosszúra nyúltak; másszor vissza fogok térni erre.

Nagyon c s e k é l y mindenekelőtt a tanerő. Az igazgatóval együtt csak hat tanár működik egy-egy jogakademián. Az ö s s z e s á l l a m t u d o m á n y o k a t a statistika s nemzetgazdaságtannal együtt csak e g y e t l e n e g y tanár adja elő. Közjog, jogtörténet, pénzügyisme és közigazgatásra szintén csak egyetlen egy tanár van kinevezve.

Hiányzik a magántanári intézmény, a tanszabadság és rász tanár elleni legjobb óvszer, a s z a b a d v e r s e n y !

Kevés a három évi tanfolyam és hiányzik a jog- és főleg az államtudományoknak életető lelke, a t ö r t é n e t - b ö l c s é s z e t i f a c u l t á s !

De még mind e hiányok mellett sem kerülnének ki (legalább a kir. akadémiákból) zugírások és más efélék; ha nem harapódnak el az akadémiákon évről évre nagyobb és nagyobb mértékben egy borzasztó visszaélés, mely a kormánytól nem hogy megakadályoztatnék, de ellenkezőleg mindig

jobban pártoltatik, és mely ellen a tanárok minden küzdelme sikertelen!

Értem a tanügyet teljesen demoralisáló magántanulói intézményt! Csodálom, hogy a kik eddig mindent megróttak az akadémiákon, azok épen a legroszabbat hagyták említetlenül.

A magántanárság röviden abból áll, hogy valaki engedélyt kap a szabályszerű vizsgákat letenni a nélkül, hogy az előadásokat látogatná; de ez még hagyján! ismerni kell röviden a módot, melylyel ez kezeltetik. Ifjak, kik rendesen a gymnasiumot el nem végezték, kik érettségig megbuktak, beállnak valahová írtnoknak, azután kérik az érettségi vizsga elengedését és a magántanulói engedélyt! Eddigi tanulói érdemeik jutalmául rendszerint megnyerik a kedvezmény. A Bach-rendszer és a provisorium valamennyi képtelen hivatalnokai, kik eddig mindig ártalmára voltak azon ügynek, melynek szolgáltak és kik semmi képzettséggel nem bírván, maguknak egyáltalán pályát és keresetet szerezni nem tudnak, kiknek legnagyobb része gymnasialis előtanulmány helyeit káplári elbocsájtó okmányt mutat föl,— kap magántanári engedélyt, a szükséges előképzés elengedése (!) mellett.

A tanfelügyelő fia kér és kap magántanulói engedélyt, mert apja tanfelügyelő!

A tanári kartól az engedélyadás előtt ritkán kérnek véleményt (ez természetesen ellenkezik a felelősséggel!). De ha kérnek, is van reá eset, hogy a tanári kar azt mondja, hogy a folyamodó más-

fél év óta be van írva rendszeres tanulónak, de az előadást nem látogatja, a szabályszerű vizsgákból egyet sem tett le, kihívó magaviseleté miatt a tanári karál-
tal fegyelmi vizsgálat alá volt helyezve és megro-
vatott; végre vagyonos (sőt gazdag) fiú lévén,
nincs semmi ok a magántanulásra, — és az illető-
nek „azon esetre, ha az eddig elmulasztott vizsgá-
kat leteszi, — a magántanulóság megadatik!“ De
nem folytatom tovább, csak még az akarom emlí-
teni, hogy az akadémiákon és a többi jogintézet-
eken évente 1200-nál több jogtanuló fordul meg és
ezeknek csaknem egy harmada magán ta-
nuló! Van néhány jogakademia, péld. a győri,
hol a jogtanulóknak több mint fele magánta-
nuló.

Ha a tudományt tankönyvekből ép úgy meg-
lehetne tanulni, ha nem épen az élő előadás és
az ez által gyakorolt mély benyomás képezné a ma-
gasabb szakiskolák előnyét és lényegét: akkor ezen
intézetek már régen megszűntek volna létezni és az
államok csak vizsgálati bizottmányokat tartanának.
De épen azon körülmény, hogy ily intézeteket az
egész világon a legnagyobb áldozatokkal tartanak,
hogy sehol, hol nyilvánossági jog létezik, a magán
tanulás elterjedve nincs, bizonyítja, hogyjnily ferde
tanügyi nézetekkel találkozhatni hazánkban.

Gondolkozzanak csak egy kissé azok, kik a
jogtanároknak tulajdonítják, hogy zugírászok és
más képtelen és haszontalan emberek kerülnek ki
az akadémiákból; nem-e valószínűbb, hogy a hiva-
taltalnokok és ügyvédek szellemi proletariusi

a magán tanulók sorából kerülnek ki. Azt fogják erre sokan mondani, hogy meg kell őket buktatni. Nem akarok a 15 intézet concurrentiájára és arra utalni, hogy a ki az egyik akadémián megbukik, többnyire kap engedélyt másik akadémiára átmenni sat., — csak azt akarom megemlíteni, hogy a magántanuló eljön a ministeri engedéllyel és tanácsot kér; — természetesen, hogy valami tankönyvet kell neki ajánlani. A tankönyvet meg is tanulja, de nem képes behatni annak szellemébe,—kaphat kitűnőt is, de egy hét múlva már rég elfeledte, a mit épen csak a vizsgára tanult; ezen tanuláskor hiányzik az élet, az előadás! a magyarázat! és ezt sem szigorúság, sem semmi más egyéb, — csak maga az intézmény teljes megszűntetése képes helyreállítani.

Nem akarom elmondani reformtervem az akadémiákra, de főbb elveim ezek:

„Állíttassák föl a jogakademiákon a bölcsészeti karnak történet-bölcsészeti szaka (mely tanárokat is nevelhet); a jog és államtudományi folyam az egyetem hasonló folyamával egyenlő szervezetű legyen, az intézet élére állíthat a kormány egy igazgatót, — de a két kar mindenik magának választhassa decánját és Önmagát kormányozza; az intézetek neve maradhat egyszerűen „akadémia“, és magánosok az állami tantervnek mindenben eleget tenni tartozzanak.“

Ha a minister őszintén óhajtja a tanügyi reformot, akkor ezen intézetek szervezete égető szükségé vált.

Ezen intézeteken évente több joghallgató szerzi meg az életre szükséges jogi tanulmányait, mint az egyetemen; addig tehát, míg ezen intézetek az egyetemi szervezetnek megfelelőleg rendezve nincsenek, addig a jogképzés szempontjából épen semmi sem történt, mert míg az egyemi ifjúság egy része a jogot csak bizonyos képzettség szerzése végett hallgatja, addig ezen intézeteket csaknem kivétel nélkül oly egyének látogatják, kikre nézve a jogászság jövő életpálya. Az ügyvédi vizsgák bizonyítják, hogy közel még egyszer annyira akadémiái ifjú tesz évente ügyvédi vizsgát, mint egyetemi hallgató!

Ha pedig főn akarja a minister tovább is tartani a „*jus academias eringendi*“ szabadságát (mit én nem óhajtok, mert ezen leginkább hivatalnok- és ügyvéd-képző intézetnek egészen az állam kezében kellene maradnia) — akkor legalább ne mulassza el a szabadság mellett a rendet is érvényesíteni. Belgiumban is szabadság van e részben, de épen azért életkérdésnek tekintették a legszabadelvűbb ministerek az állami felügyeletet, a tanrend elfogadását, Nöthomb s később Rogier tárczáikat kötötték hozzá, és midőn megbuktak, utódjuk a kath. érzelmű Theux is az állami fölügyeletért küzdött, míg végre Rogier újraatanügy élére állítva, tanférfiak által szívós erélyében hathatósan gyámolítva, 1850-ben keresztülvitte az állam beható fölügyeletjogát, a tanterv és tanrendre az állam befolyása törvény által biztosítva lón.

Ha a minister rendet és egyöntetűséget

nem képes a tanügy terén létesíteni, akkor hiányzik a tanügyi élet feltétele, az *organicus* szervezet, és akkor hozzanak az államintézetekről bár mennyi üdvös törvényt, maga a tanügy egy hajszálnyival sem lesz javítva. Mára 17. század elején azt mondá egy kitűnő pedagógus, midőn Rákóczy által a sárospataki collegium szervezetére fölhívatott, de terveit mindenben a nemesek elfogadni nem akarták: „Ha csak földozást-toldozást kívánnak, — egyetemes irányú tanulmányozás érvényre nem juthat, sem magasabb életre nem vergődhetik.“